

Η αποστρατικοποίηση με τη Συνθήκη της Λωζάννης: όψεις ασφάλειας και εξελίξεις

Πέτρος Λιάκουρας

Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

1. Εισαγωγή

Το τέλος Μικρασιατικής καταστροφής σήμανε και τη διευθέτηση σε σχέση με τα ζητήματα εδαφικής κυριαρχίας στην ελληνοτουρκική μεθόριο στο Αιγαίο. Με τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάννης του 1923 (ΣΛ '23) επικυρώθηκε από τα συμβαλλόμενα κράτη, ανάμεσά τους και η Τουρκία, η απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1914, με την οποία όλα τα ανατολικά νησιά του κεντρικού και βόρειου Αιγαίου που καταλήφθηκαν κατά τους Βαλκανικούς πολέμους περιέρχονται στην κυριαρχία της Ελλάδας.

Η συνθήκη προβλέπει περιορισμούς όσον αφορά στην ανάπτυξη οχυρωματικών έργων, στρατιωτικών εγκαταστάσεων, αεροδρομίων καθώς και προσωπικού ενόπλων δυνάμεων στα κεντρικά νησιά Χίο, Λέσβο, Σάμο Ικαρία. Παράλληλα προσαρτάται στην Τελική Πράξη και η Σύμβαση του ίδιου έτους που αφορά στην ουδετεροποίηση των Τουρκικών Στενών και των βόρειων νησιών, εκ των οποίων η Λήμνος και η Σαμοθράκη περιέρχονται στην Ελλάδα κατά κυριαρχία και η Ίμβρος και η Τένεδος στην Τουρκία.

Η επικύρωση κυριαρχίας επί των νησιών του κεντρικού και βόρειου Αιγαίου διατυπώνεται στη διάταξη του άρθρου 12 της ΣΛ '23. Οι περιορισμοί προς εξασφάλιση της ειρήνης, όσον αφορά στην ανάπτυξη οχυρωματικών έργων, ή εγκατάσταση ναυτικής βάσης, καθώς και στην παρουσία στρατιωτικού, εκπαιδευόμενου, προσωπικού, διατυπώνονται στη διάταξη του άρθρου 13 της ΣΛ '23. Η ουδετεροποίηση (όχι με την έννοια της ουδετερότητας αλλά της αποστρατικοποίησης, όπως θα επεξηγηθεί παρακάτω) των ελληνικών και των τουρκικών νησιών που ανήκουν στο σύστημα των Στενών προβλέπεται στο άρθρο 4 της προσαρτώμενης Σύμβασης της Λωζάννης 1923 (Σμβλ '23) για τα Στενά.

Παρόλο που η συνθήκη δεν αναφέρεται στο είδος του καθεστώτος που διέπει τα νησιά αυτά, η υποχρέωση που ανέλαβε η Ελλάδα έχει επικρατήσει υπό τον

όρο αποστρατικοποίηση, όπως επεξηγείται στα παραρτήματα της συνθήκης, κάτι που διατυπώνεται επίσημα. Η αποστρατικοποίηση δεν είναι δουλεία, δεν εξυπηρετεί ένα συγκεκριμένο κράτος, αλλά διευκολύνει την εμπέδωση περιβάλλοντος ειρήνης προς όφελος της διεθνούς κοινότητας ως σύνολο, ούτε συνιστά καθεστώς ουδετερότητας. Αποτελεί έναν συγκεκριμένο περιορισμό στον εξοπλισμό συγκεκριμένης ζώνης. Το ζήτημα έχει ενταχθεί στις ελληνοτουρκικές διαφορές μετά τις εγκλήσεις της Τουρκίας περί παραβίασης των συμβατικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, από τις αρχές του '50 αλλά και του '60, ιδίως, όμως, όταν μετά το 1974 η τελευταία προέβη συστηματικά αλλά και εμφανώς στην οχύρωση των νησιών που βρίσκονται στην μεθόριο.

Η Τουρκία μετά το 1974 εγείρει σταθερά την υποχρέωση αυτή, ως μία μόνιμη και αμετάβλητη δέσμευση, όσον αφορά όχι μόνον στα νησιά του ΒΑ Αιγαίου αλλά και στα νησιά του συμπλέγματος των Δωδεκανήσων. Ειδικότερα όσον αφορά στα τελευταία, η Τουρκία δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947, με την οποία κατοχυρώθηκε η κυριαρχία των νησιών αυτών με την αντίστοιχη δέσμευση περί αποστρατικοποίησης (ουδετεροποίηση είναι ο συμβατικός όρος)· και ως εκ τούτου, ως *res inter alios acta*, δεν νομιμοποιείται να την επικαλείται έναντι της Ελλάδας. Η Τουρκία επικαλείται την ωφέλεια που προκύπτει για την ασφάλειά της από το καθεστώς της αποστρατικοποίησης σε σχέση με το σύνολο των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου.

Η αντιπαράθεση έχει αναδείξει τα εκατέρωθεν επιχειρήματα της Ελλάδας και της Τουρκίας, όσον αφορά σε έναν θεσμό που υπό το φως των νέων μεταπολεμικών δεδομένων δεν είναι δυνατόν να εξυπηρετήσει την ασφάλεια και ειρήνη, όταν η νόμιμη άμυνα παρέχει στο κάθε κράτος το συμφυές δικαίωμα (*nothing shall impair the inherent right* κατά τη διατύπωση του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών) να διασφαλίζει την εδαφική ακεραιότητά του και ειρήνη που δεν εγγυάται η αποστρατικοποίηση. Η Ελλάδα δικαιολογεί τον εξοπλισμό ως μέτρο για την ασφάλεια των νησιών. Μετά την εμπειρία της εισβολής στην Κύπρο το 1974 έχει εντατικοποιήσει την στρατικοποίηση με ανάλογη τεκμηρίωση τόσο στην εκ των πραγμάτων λήξη των σχετικών περιοριστικών διατάξεων λόγω μεταβολής των περιστάσεων, όσο και στην ανάγκη προληπτικών μέτρων και προετοιμασίας για τη δυνατότητα άσκησης της νόμιμης άμυνας.

2. Εισαγωγικά περί αποστρατικοποίησης

Η περίπτωση της αποστρατικοποίησης είναι ένα ακόμη δείγμα πρακτικής γύρω από έναν θεσμό του διεθνούς δικαίου που έχει διαμορφωθεί κατά περίπτωση μέσα από το συμβατικό δίκαιο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο θεσμός αυτός αναδείχθηκε στο μεσοπόλεμο, στο πλαίσιο μιας αντίληψης περί αφοπλισμού που επικρατούσε στις αρχές του 20ού αιώνα, στο πνεύμα της ανάληψης της συλλογικής ασφάλειας από την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ). Στο πλαίσιο αυτής της αντίληψης, αναπτύχθηκε η πρόβλεψη της αποστρατικοποίησης ως ένα μέσο αποφυγής συγκρούσεων και διατήρησης ενός ειρηνικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, θεωρήθηκε ως ένα μέτρο που θα απαγόρευε σε ένα κράτος να παρεμβαίνει στην απόλαυση της απόλυτα ελεύθερης ναυσιπλοΐας πλοίων τρίτων κρατών παραπλεόντων τις ακτές των αποστρατικοποιημένων περιοχών. Στο πνεύμα αυτό πολλά εδάφη κηρύχθηκαν ουδετεροποιημένα, καθώς και στενά που καθορίζουν την τύχη της ελεύθερης ναυσιπλοΐας.

Όσον αφορά στα Στενά των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου, που κυριάρχησε ως ζήτημα στην πρακτική, ο στόχος ήταν η εξασφάλιση της αρχής της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας εγγυημένης με το καθεστώς της ουδετεροποίησης που θα βάρυνε την Τουρκία. Ο περιορισμός αυτός της πλήρους αποστρατικοποίησης απαγόρευε την οχύρωση και τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις και κατασκευές στα Στενά, ώστε να μην έχει τη δυνατότητα η Τουρκία να ελέγχει με περιορισμούς ή παρεμβάσεις της την ελεύθερη ναυσιπλοΐα, εξουδετερώνοντας τον παλιό κανόνα της «Οθωμανικής Τουρκίας» προς όφελος της διεθνούς κοινότητας. Μια συνεργαζόμενη με τη διεθνή κοινότητα Τουρκία, μετά την ένταξή της το 1923 στην ΚτΕ, θα υπαγόταν παράλληλα με τις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις της στη λογική του νέου διεθνούς συστήματος. Την εποχή της ΣμβΛ '23 η Τουρκία, ως το ασύντακτο κράτος της οθωμανικής νοτιοανατολικής, στην εκδήλωση των εξωτερικών σχέσεών της υπαγόταν σε μια ρύθμιση που ταίριαζε στα οράματα των θεμελιωτών της ΚτΕ.

Το σημαντικό ρόλο της συλλογικής ασφάλειας για την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών επρόκειτο να αναλάβει η ΚτΕ. Ο στόχος της ασφάλειας μέσω της αποστρατικοποίησης – ουδετεροποίησης που η ΚτΕ επαγγέλθηκε ως σύστημα της συλλογικής ασφάλειας δεν απέδωσε και κατέρρευσε. Αποδείχθηκε ψευδαίσθηση ότι το σύστημα της ουδετεροποίησης θα απέδιδε θετικά ως προς το απαραβίαστο και εγγύηση της εδαφικής ακεραιότητας αυτών των υπό περιορισμό περιοχών. Διαψεύσθηκε επίσης το δίλημμα του κατά πόσο το σύστημα θα ήταν δυνατόν να εγγυηθεί τόσο το περιβάλλον ειρήνης όσο και την

εδαφική ακεραιότητα των κρατών¹. Το διεθνές σύστημα ασφαλείας αποδείχθηκε αφερέγγυο ως αναποτελεσματικό έναντι προσβολών σε βάρος της εδαφικής ακεραιότητας. Αποδείχθηκε ότι δεν ήταν δυνατόν να αποτραπεί η άμεση κλιμάκωση των πολεμικών επιχειρήσεων και της πιθανής κατάληψης. Ούτε ήταν δυνατόν αυτό το σύστημα να εγγυηθεί την εδαφική ακεραιότητα με δεδομένη την ανάπτυξη της τεχνολογίας του στρατιωτικού μέσου². Η τεχνολογία επέτρεπε τα αιφνιδιαστικά κτυπήματα που απαιτούν μονιμότερους επιτόπιους μηχανισμούς άμεσης αμυντικής αντίδρασης. Η αποστρατικοποίηση παραβιάστηκε στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Με την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου οι περιοχές που τελούσαν υπό αποστρατικοποίηση ήταν οι πρώτες που υπέστησαν τις αρνητικές συνέπειες³.

Η αποστρατικοποίηση είναι προϊόν του συμβατικού διεθνούς δικαίου. Μόνο ως προσωρινό μέτρο και όχι ως μόνιμη διευθέτηση, προκειμένου να ικανοποιηθούν συγκυριακές ανάγκες ειρήνης, είναι δυνατόν να ιδωθεί. Έχει δε προσεγγιστεί μόνον μέσα από την εξέταση των αρχών που διέπουν τις συμβατικές υποχρεώσεις και την τήρησή τους ή της αρχής της κυριαρχίας και των περιορισμών της, καθώς και του συμφυούς δικαιώματος της νόμιμης άμυνας⁴. Οι συνθήκες που προβλέπουν το μέτρο της αποστρατικοποίησης υπαγορεύονται από την ανάγκη αποσόβησης περαιτέρω μελλοντικών εστιών εχθροπραξιών και ως εκ τούτου προβάλλονται ως μέσο για την διασφάλιση ειρηνικής συνύπαρξης ή της ασφάλειας συνορεύοντος κράτους ή την πιο φιλόδοξη πολιτική της εξυπηρέτησης της ειρήνης προς χάρη της διεθνούς κοινότητας.

Επειδή πρόκειται για μέτρο που εξυπηρετεί μια σκοπιμότητα, κυρίως την αποφυγή επεισοδίων ή εχθροπραξιών, είναι δυσδιάκριτο το αν αφορά στην ασφάλεια του γειτονικού κράτους ή την εν γένει αντίληψη περί αφοπλισμού που χαρακτήριζε την εποχή μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο· με κυρίαρχο το μέλημα της ασφάλειας των κρατών, σε ένα πλαίσιο που το ρόλο της συλλογικής ασφάλειας θα επωμιζόταν η ΚτΕ. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα κράτη που ανέλαβαν την υποχρέωση, μετά την παρέλευση ικανού χρονικού διαστήματος

1. Βλ. M. Graham, "Neutralization as a Movement in International Law, 21 *AJIL* 79-94 (1927), σελ. 85.

2. Βλ. (Editorial Comment, C.G. Fenwick), "The New States of the Dardanelles", 30 *AJIL* 701-706, 1936, σελ. 703.

3. Βλ. M. Graham, 1927, ό.π., σελ. 84.

4. Βλ. A. Rosas, "The Aaland Islands as a Demilitarized and Neutralized Zone", στο Lauri Hannikainen and F. Horn, *Autonomy and Demilitarization in International Law: The Aaland Islands in a Changing Europe*, The Hague, Kluwer, 1997, 23, σελ. 27.

από της επιβολής του μέτρου, επιδιώκουν την αποδέσμευση από την αποστρατικοποίηση.

Ουδετεροποίηση ή αποστρατικοποίηση αναδείχθηκαν ως μέρος μιας κίνησης και ανάγκης με την έννοια ότι εμποδώνει την ειρήνη και ασφάλεια και θεωρητικά απομακρύνει την πιθανότητα του πολέμου. Συνιστά το προϊόν μιας πρακτικής των κρατών που συνάπτουν συγκεκριμένες διεθνείς συνθήκες, με τις οποίες ορίζεται ο περιορισμός της κυριαρχίας σε σχέση με τον εξοπλισμό μιας περιοχής. Δεν συνιστά αρχή ή κανόνα του διεθνούς δικαίου, αλλά κινείται στο πλαίσιο περιορισμών βάσει διεθνών συνθηκών που ένα κράτος με τη βούλησή του δέχεται στην κυριαρχία του. Είναι ένα ζήτημα, όμως, που συνδέεται άμεσα με την προστασία και διασφάλιση της εδαφικής κυριαρχίας, η οποία, ιδίως μετά τη θέση σε ισχύ του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, έχει κωδικοποιηθεί ως θεμελιώδης αρχή του διεθνούς δικαίου. Δεν συνεπάγεται ως αυτοματοποιημένος κανόνας η αποστρατικοποίηση είτε είναι η τιμωρία στο τέλος ενός πολέμου για τον ηττημένο είτε συνιστά μέτρο που θα απομακρύνει την πιθανότητα μεθοριακής σύρραξης.

3. Τα δείγματα πρακτικής

Στην πορεία της εδαφικής ολοκλήρωσής της η Ελλάδα έχει δεχθεί και άλλοτε την επιβολή του θεσμού της αποστρατικοποίησης. Στα 1864-5 με την ένωση των Ιονίων νήσων η αποστρατικοποίηση περιορίστηκε στην Κέρκυρα και τους Παξούς, αντί του συνόλου των Επτανήσων που ήταν η αρχική απαίτηση των τότε μεγάλων δυνάμεων. Επιβλήθηκε για την ικανοποίηση των τουρκικών αιτημάτων, επειδή στις απέναντι ακτές εξαπλωνόταν ακόμη η Οθωμανική Τουρκία.

Μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου η αποστρατικοποίηση ήταν ανάμεσα στις πολιτικές της διεθνούς κοινότητας. Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις σύναψης συνθηκών αποστρατικοποίησης προς όφελος τόσο της διεθνούς κοινότητας όσο και των γειτονικών κρατών. Το καθεστώς ουδετεροποίησης των νησιών *Aaland* που θεσπίστηκε και ανέλαβε η Ρωσία με τη συμφωνία του 1856 διατηρήθηκε και ως υποχρέωση της διάδοχης της κυριαρχίας των νησιών Φιλανδίας με τη συνθήκη του 1918⁵. Στόχος της αποστρατικοποίησης ή ουδετεροποίησης ήταν, στο πλαίσιο ικανοποίησης των ευρωπαϊκών συμφερόντων, να περιοριστεί η δυνατότητα στρατιωτικής χρήσης των νησιών

5. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 23 επ.

και να κατοχυρωθεί η ασφάλεια των γειτονικών κρατών, αποτρέποντας πιθανή επίθεση εναντίον τους προερχόμενη από τα νησιά αυτά⁶. Ωφελούμενες ήταν τόσο η ΕΣΣΔ όσο και η Σουηδία, η οποία, αν και δεν ήταν μέρος στη συνθήκη, εν τούτοις ως ενδιαφερόμενη είχε το έρεισμα της επίκλησης⁷. Η ΕΣΣΔ μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο πίεσε για την ανανέωση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης με τη συνθήκη του 1947, καθεστώς που διατηρείται ακέραιο μέχρι των ημερών μας. Το 1990 η Φιλανδία, στην κυριαρχία της οποίας ανήκουν τα νησιά, διακήρυξε την αποδέσμευσή της από τα βάρη της συνθήκης του 1947, επικαλούμενη τη ριζική μεταβολή των περιστάσεων⁸.

Ομοίως, το 1921 η ΕΣΣΔ επέβαλε καθεστώς ουδετεροποίησης - αποστρατικοποίησης σε βάρος της Τουρκίας στα Σοβιετικο-Τουρκικά σύνορα. Στην ίδια λογική εντάχθηκε, πάλι με την ανάμειξη της τότε ΕΣΣΔ, και η ουδετεροποίηση των Στενών των Δαρδανελίων και του Βοσπόρου σε μια προσπάθεια να περιορισθεί ο κυριαρχικός έλεγχος της Τουρκίας στα Στενά, αναθέτοντας τη διαχείριση και προστασία της ναυσιπλοΐας σε μια ειδική διεθνή επιτροπή. Η Σμβλ '23 για τα Στενά προέβλεπε την ουδετεροποίηση με στόχο τον πλήρη περιορισμό εξοπλισμού και ελέγχου επί της ναυσιπλοΐας των Στενών, ώστε να εξασφαλιστεί η ελεύθερη άσκηση του διάπλου προς όφελος των χρηστών αλλά και της διεθνούς κοινότητας. Υπό το ίδιο καθεστώς ουδετεροποίησης τέθηκαν και τα νησιά, ανάμεσά τους η Λήμνος και η Σαμοθράκη, για να εξασφαλίζεται η προστασία των Στενών από τυχόν επιθετικές ενέργειες.⁹

Η ΣΛ '23, όπως και η Σμβλ '23, υπογράφηκε κάτω από συγκεκριμένες περιστάσεις για την εξυπηρέτηση σκοπών που επέβαλε η ιστορική συγκυρία για την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή και την εξασφάλιση ειρηνικής συμβίωσης για όσο χρόνο διαρκεί μια τέτοια μεταβατική περίοδος¹⁰.

Στην τουρκική αντίληψη η αποστρατικοποίηση των νησιών εξυπηρετεί τη διεθνή ασφάλεια, καθώς και, ιδιαίτέρως, την ασφάλεια της τουρκικής επικράτειας, θέλοντας με το επιχείρημα αυτό να αναδειχθεί ότι στόχος είναι να εξουδε-

6. Βλ. M. Graham, 1927, ό.π., σελ. 83.

7. Ο περιορισμός εξοπλισμού των νησιών επιτεύχθηκε το 1921 με τη διαδοχή, χάρη στην πίεση από την πλευρά της Σουηδίας που επιδοκίμασε η τότε ΕΣΣΔ.

8. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 27.

9. Βλ. Chr. Rozakis and P. Stangos, *The Turkish Straits*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1987, σελ. 119 επ.

10. Βλ. Εμμ. Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 214-217.

τερωθεί η πιθανότητα να συνιστά η συγκέντρωση ικανού στρατεύματος και η άρτια υποδομή εξοπλισμού απειλητικό παράγοντα για την ασφάλεια των Μικρασιατικών παραλίων¹¹. Η άποψη αυτή ίσως τότε κέρδιζε έδαφος υπό το φως των εξελίξεων προτού συμβεί η Μικρασιατική καταστροφή. Και εκλήφθηκε ως λόγος για να δικαιολογηθεί η αποστρατικοποίηση. Το αίσθημα, όμως, ενίσχυσης της ασφάλειας, μια έννοια που προσδιορίζεται από ένα σύνολο γεγονότων που μεταβάλλονται, δεν είναι δυνατόν να γίνεται αντικείμενο επίκλησης περαιτέρω· δεδομένου ότι τα πραγματικά γεγονότα, όσον αφορά στην ισορροπία δυνάμεων, έκτοτε έχουν μεταβληθεί και η τότε απαίτηση για την ασφάλεια των παραλίων της Τουρκίας μετατρέπεται σε έλλειμμα ασφάλειας της Ελλάδας. Δεν πρέπει να διαλάβει της προσοχής ότι με πρόσχημα την ασφάλειά της η Τουρκία το 1923 προέβλεπε ότι τα νησιά αυτά συνιστούν τμήμα της Ανατολίας και είναι σημαντικά (ή ζωτικά, κατά την προσφιλή της έκφραση) στην επιβίωσή της και την ασφάλειά της λόγω της εγγύτητας¹², και ότι σε κάθε περίπτωση ως αντάλλαγμα της ελληνικής κυριαρχίας θα έπρεπε να τεθούν υπό καθεστώς αποστρατικοποίησης¹³.

4. Τα χαρακτηριστικά της αποστρατικοποίησης

Η αποστρατικοποίηση αφορά σε περιορισμό στην άσκηση κυριαρχίας, όσον αφορά στην ανάπτυξη χερσαίων στρατιωτικών δυνάμεων, δημιουργία οχυρωματικών έργων ή άλλων εγκαταστάσεων, ανάπτυξη ναυτικού στόλου στα παρακείμενα ύδατα και άλλες ναυτικές βάσεις, στρατιωτικά αεροδρόμια, καθώς και χρήση των περιοχών όπου το κράτος ασκεί κυριαρχία για στρατιωτικούς σκοπούς. Σε αυτό το πλαίσιο, ο περιορισμός της κυριαρχίας εκτείνεται σε κά-

11. Βλ. Deniz Bolukbasi, *Turkey and Greece, the Aegean Disputes, a Unique Case in International Law*, London, Cavendish, 2004, σελ. 697.

12. Την άποψη αυτή επανέλαβε η Τουρκία και το 1976 ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών επικαλούμενη την παραβίαση των συνθηκών αποστρατικοποίησης, βλ. Deniz Bolukbasi, 2004, ό.π., σελ. 731-732.

13. Βλ. Χουσεΐν Παζαρτζί, *Το Καθεστώς Αποστρατικοποίησης των Νησιών του Ανατολικού Αιγαίου*, Αθήνα, Γνώση, 1989, σελ. 32. Επίσης, οι Τούρκοι κατά καιρούς επικαλούνται την «Μεγάλη Ιδέα» ως το δόγμα εκείνο που εκτρέφει βλέψεις επέκτασης προς την Ανατολία και ότι έχει εισαγάγει σε πιθανότητα ανάπτυξης απειλής εκ μέρους της Ελλάδας. Βλ. Fuat Aksu, "Turkish-Greek relations, From Conflict to détente – the last decade", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2001, 167-201. Βλ. Fuat Aksu, "Preservation of demilitarized Status of the Aegean Islands for the National Security of Turkey", *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2002, 107-133, σελ. 109.

θε τμήμα όπου αυτή ασκείται και αφορά μόνο στη συγκεκριμένη λειτουργία¹⁴. Η αποστρατικοποίηση εκτείνεται στο χερσαίο έδαφος, τα εσωτερικά ή τα αρχιπελαγικά ύδατα, την αιγιαλίτιδα ζώνη, το βυθό καθώς και τον υπερκείμενο εθνικό εναέριο χώρο, με τις ανάλογες απαγορεύσεις σε διέλευση πολεμικών πλοίων, καθώς και σε υπέρπτηση των πολεμικών αεροσκαφών στον εθνικό εναέριο χώρο. Ακριβώς ό,τι είναι χρηστικό στη διεξαγωγή στρατιωτικών εν γένει επιχειρήσεων και όπου η κυριαρχία ή κυριαρχική αρμοδιότητα και δικαιοδοσία του κράτους εκτείνεται.

5. Διακρίσεις

Υπάρχει διάκριση ανάμεσα στην ουδετερότητα και στην αποστρατικοποίηση ή ουδετεροποίηση. Το καθεστώς ουδετερότητας αποκλείει μια εδαφική ζώνη από του να εμπλακεί σε εχθροπραξίες ή ένοπλες συρράξεις, και να μην συμπεριλαμβάνεται σε στρατιωτικές συμμαχικές δράσεις¹⁵. Επιβλήθηκε καταρχάς για να εξασφαλίζεται η ελευθερία της ναυσιπλοΐας. Κλασικό παράδειγμα η Σύμβαση του 1888 για τη Διώρυγα του Σουέζ. Η σύμβαση αφορούσε στην απαγόρευση κάθε δικαιώματος πολέμου ή εχθρικής ενέργειας στη Διώρυγα, καθώς και απαγόρευσή τους σε μια ακτίνα 3νμ από τα λιμάνια της. Ομοίως, με τη συνθήκη *Canal Zone* του 1977 η Διώρυγα μεταβιβάστηκε στον Παναμά με την υποχρέωση να διατηρηθεί ουδέτερη με ορίζοντα ισχύος έως το 1999 και με την παροχή ειδικών προνομίων και λειτουργικών δικαιωμάτων προς τις συμβαλλόμενες ΗΠΑ. Το ίδιο καθεστώς προβλέφθηκε και για τα νησιά *Aaland* με τη συμφωνία της Γενεύης του 1921, ορίζοντας ότι τα νησιά σε περίοδο πολέμου θεωρούνται ουδέτερη ζώνη και δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν για στρατιωτικούς σκοπούς ή εν γένει στρατιωτικές επιχειρήσεις¹⁶. Η περίπτωση των νησιών *Aaland* είναι πολύπλευρη, διότι χρησιμοποιείται ως παράδειγμα τόσο της αποστρατικοποίησης όσο και της ουδετερότητας.

Η μόνιμη ουδετερότητα διακρίνεται από την ουδετεροποίηση – αποστρατικοποίηση. Η ουδετερότητα αφορά σε εδαφική επικράτεια, ενώ με την ουδετεροποίηση, όπως υπογραμμίζει ο Dinstein, επιχειρείται να εξομοιώνεται με ουδέτερο καθεστώς το έδαφος που ελέγχεται από εμπόλεμο¹⁷. Η επικράτεια δια-

14. Βλ. Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self Defense*, Cambridge, Cambridge University Press (5th ed. 2005), σελ. 20.

15. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 19-20.

16. Βλ. Yoram Dinstein. 2005, ό.π., σελ. 21.

17. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 19.

πρέπει ουδέτερη σε καιρό πολέμου, εξαιρείται από πολεμικές επιχειρήσεις, απαγορεύοντας παράλληλα τη σύναψη στρατιωτικών ή αμυντικών συμφωνιών, καθώς και την κατασκευή ναυτικών ή εδαφικών αμυντικών βάσεων στο ουδέτεροποιημένο έδαφος¹⁸. Μάλιστα δε, όσον αφορά στην αποδέσμευση από το περιοριστικό καθεστώς, σε περίπτωση επιθετικής σε βάρος της ζώνης ενέργειας, απαγορεύεται η χρήση τους ακόμη και αν αυτή τελεί σε συμμόρφωση με το Χάρτη των ΗΕ¹⁹.

Αποστρατικοποίηση σημαίνει ότι το κράτος αποδέχεται ποσοτικούς και ποιοτικούς περιορισμούς στα δικαιώματά του όσον αφορά στη διατήρηση ενόπλων δυνάμεων ή και πολεμικού υλικού και όσον αφορά στα οχυρωματικά έργα ή στρατιωτικές εγκαταστάσεις σε μια καθορισμένη περιοχή. Η αποστρατικοποίηση μπορεί να αποτελεί συστατικό της ουδετερότητας. Αντίθετα, η αποστρατικοποίηση είναι δυνατόν να υφίσταται χωρίς ουδετερότητα, ακριβώς όπως και η ουδετερότητα μπορεί να υφίσταται χωρίς αποστρατικοποίηση²⁰. Και στις δύο περιπτώσεις το καθεστώς αφορά σε καθορισμένη εδαφική ζώνη. Η αποστρατικοποίηση σχεδιάζεται για περίοδο ειρήνης ή τουλάχιστον εκκευρίας, δεν αποκλείεται από του να χρησιμοποιείται σε εμπόλεμη περίοδο ή από του να συνιστά ζώνη πολεμικών επιχειρήσεων. Η ουδετερότητα βασίζεται σε αυτό το στοιχείο, δηλαδή στο να διατηρηθεί το ουδέτεροποιημένο έδαφος εκτός πολεμικών επιχειρήσεων, αποκτά δε σημασία ιδιαίτερα ή και κατεξοχήν σε περίοδο πραγματικών πολεμικών εκθροπραξιών. Όπως θα εξηγηθεί και παρακάτω, η αποστρατικοποίηση δεν έχει εφαρμογή σε περίοδο πολέμου σε αντίθεση με την ουδετερότητα. Η αποστρατικοποίηση θέτει έμφαση στην πρόληψη των επεισοδίων ή των εκθροπραξιών. Η ουδετερότητα βασίζεται στην υπόθεση ότι οι εκθροπραξίες ξεκινούν ή έχουν ξεκινήσει: ο στόχος είναι να προληφθεί η ουδέτεροποιημένη ζώνη από τη χρήση της ως θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων. Στην αποστρατικοποίηση οι καθορισμένες ζώνες εξυπηρετούν μόνο ως μέσο για το σκοπό της διατήρησης της ειρήνης ή την τήρηση της εκκευρίας. Στην ουδέτεροποίηση υπό την έννοια της ουδετερότητας, ο στόχος είναι να εξασφαλισθούν οι καθορισμένες ζώνες από τη διασπορά των εκθροπραξιών σε άλλες περιοχές²¹.

18. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 21.

19. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 35.

20. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 21.

21. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 21.

Η αποστρατικοποίηση προβλέπει τον περιορισμό των ενόπλων δυνάμεων χωρίς να αποκλείει την ύπαρξη αριθμού μικρής στρατιωτικής δύναμης και τη χρήση της καθορισμένης ζώνης για την εκπαίδευση των οπλιτών καλουμένων σε θητεία.

Για το αν πρόκειται για αποστρατικοποίηση ή ουδετεροποίηση προκύπτει από την ορολογία ή από το είδος των υποχρεώσεων. Σε σειρά από συνθήκες δεν προβλέπεται ρητώς ο όρος αποστρατικοποίηση, αλλά προκύπτει από τη διατύπωση των διατάξεων που συνθέτουν την υποχρέωση περιορισμών στις στρατιωτικής φύσεως χρήσεις μιας συγκεκριμένης ζώνης. Σε ορισμένες συνθήκες ο όρος ουδετεροποίηση ισοδυναμεί με την πλήρη αποστρατικοποίηση. Η συνθήκη της Λωζάννης του 1923 που ήταν η πρώτη στη σειρά των περιορισμών στην ανάπτυξη στρατικοποίησης για την Ελλάδα εγείρει το ζήτημα του ορισμού, αλλά η μερική αποστρατικοποίηση προκύπτει από τις διατάξεις. Σε αντιδιαστολή με την συνθήκη των Παρισίων του 1947, στην οποία χρησιμοποιείται ο όρος ουδετεροποίηση ως συνώνυμος της πλήρους αποστρατικοποίησης. Στη συνθήκη της Ανταρκτικής του 1959, όπως διατυπώνεται στις διατάξεις, ο νότιος πόλος καθίσταται ως μια αποστρατικοποιημένη ζώνη, απαγορεύοντας στα συμβαλλόμενα μέρη τόσο τη δημιουργία στρατιωτικών βάσεων, τη χρήση της ζώνης για στρατιωτικές ασκήσεις ή ελιγμούς, όσο και τη διεξαγωγή επ' αυτής δοκιμών όπλων (περιλαμβανομένων των πυρηνικών), χωρίς να υπάρχει αναφορά στη δυνατότητα απαιτήσεων ή απαγόρευσης άσκησης κυριαρχίας. Επιπλέον προβλέπει ότι η ζώνη αυτή θα χρησιμοποιείται για ειρηνικούς σκοπούς και για τη διεξαγωγή έρευνας. Από τις διατάξεις του εν λόγω κειμένου είναι εμφανής ο στόχος της αποφυγής επεισοδίων ή πολεμικών αναμετρήσεων. Ο Dinstein κατατάσσει την Ανταρκτική στην κατηγορία των ουδέτερων εδαφών με κριτήριο ότι απαγορεύεται η διεξαγωγή κάθε ένοπλης σύρραξης. Απαγορεύοντας παράλληλα και τη στρατικοποίηση²². Τον παράλληλο περιορισμό αποστρατικοποίησης και ουδετερότητας συναντήσαμε και στα *Aaland*.

Επίσης, ο βαθμός αποστρατικοποίησης κυμαίνεται ανάμεσα σε πλήρη και μερική. Η πλήρης διατυπώνεται και ως ουδετεροποίηση. Στη συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947 διατυπώνεται ο όρος ουδετεροποίηση, εννοώντας την πλήρη αποστρατικοποίηση, όπως άλλωστε προκύπτει και από τη διατύπωση της διάταξης, όπου δεν εισάγονται εξαιρέσεις. Στην περίπτωση της μερικής αποστρατικοποίησης προβλέπονται περιορισμοί στην ανάπτυξη στρατιωτικών δυνάμεων. Η διάταξη του άρθρου 13 της ΣΛ '23 ορίζει την μερική αποστρα-

22. Βλ. Yoram Dinstein, 2005, ό.π., σελ. 21.

τικοποίηση, με την οποία επιτρέπεται η παρουσία ολιγάριθμου στρατεύματος εκπαιδευομένων με ελαφρύ οπλισμό, αλλά καθόλου οχυρωματικά έργα, στρατιωτικά αεροδρόμια ή ναυτικές εγκαταστάσεις.

6. Συνιστώσες και ζητήματα του διεθνούς δικαίου

Η αποστρατικοποίηση προκύπτει από διεθνείς συνθήκες και υπό αυτήν την μορφή είναι θεσμός του διεθνούς δικαίου, με τον οποίο τα κράτη συμφωνούν να μην οχυρώσουν ή εγκαταστήσουν στρατεύματα σε μια συγκεκριμένη εδαφική ζώνη. Υπάρχει και αντίθετη άποψη, κάπως παρωχημένη, που τοποθετεί το καθεστώς αυτό στο γενικό διεθνές δίκαιο με την τάση να ισχύει και έναντι μη μερών σε αντίστοιχη συνθήκη²³. Η αποστρατικοποίηση, επειδή πρόκειται για περιορισμό της κυριαρχίας, πρέπει να προέρχεται από συμβατική δέσμευση που την επιβάλλει και την προσδιορίζει με συγκεκριμένους όρους. Δεν μπορεί να προκύπτει ούτε από συμφραζόμενα ούτε να αφορά σε γενικεύσεις ή αόριστες, αλλά πολύ συγκεκριμένες, διατάξεις²⁴. Πρέπει να αφορά σε ειδικούς όρους, όπου καθορίζεται το είδος και η έκταση της υποχρέωσης.

Η αποστρατικοποίηση είναι ένα προσωρινό μέτρο για να εδραιωθεί ένα ειρηνικό περιβάλλον· ομοίως για να συνεισφέρει στην ισορροπία δυνάμεων σε μια περιοχή. Δεν πρόκειται για ένα γενικευμένο καθεστώς αλλά προκύπτει από συμβατικές δεσμεύσεις. Ο περιορισμός που αναλαμβάνει το κράτος δεν ισχυραίνει ούτε συνεπάγεται απώλεια εδαφικής κυριαρχίας. Όπως σημειώνει ο Brownlie, οι περιορισμοί στο έδαφος δεν επηρεάζουν την εδαφική κυριαρχία ακόμη κι αν αφορούν σε περιορισμούς στην άσκηση της νόμιμης άμυνας²⁵. Η αποστρατικοποίηση έχει λειτουργικό χαρακτήρα. Σκοπός της είναι να προλάβει μian ένοπλη σύρραξη, με το να αποκλείσει τις περιπτώσεις ένοπλης αντιπαράθεσης, ως αποτέλεσμα συνοριακού επεισοδίου, ή να δημιουργήσει συνθήκες ασφάλειας με το να απαγορεύει τη συγκέντρωση στρατευμάτων σε μια συγκεκριμένη εδαφική περιοχή. Να εμποδίσει την ανάπτυξη μεθοριακών συγκρούσεων, ή να αποτρέψει μian απρόβλεπτη επίθεση, ή να εδραιώσει υπέρ

23. Βλ. με αφορμή τα νησιά *Aaland* άποψη ως αποτέλεσμα των απαιτήσεων των κρατών στο Alan Rosas, 1997, ό.π., σελ. 35.

24. Βλ. Εμμ. Ρούκουνας, *Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011, σελ. 215.

25. Βλ. I. Brownlie, *Principles of Public International Law*, Oxford, Clarendon Press, 5th ed, 1998, σελ. 113.

τρίτου κράτους το αίσθημα της ψυχολογικής ασφάλειας, ή να απομακρύνει την ψυχολογική πίεση επάνω στην πολιτική των κρατών²⁶.

Οι περισσότερες συμφωνίες αφορούν σε αφοπλισμό οχυρωματικών έργων και είναι το αποτέλεσμα συνθηκών ειρήνης για την αποφυγή πρόκλησης μελλοντικών επεισοδίων. Άλλοτε συνιστά τιμωρία για τον πτιπθέντα. Άλλοτε υιοθετείται στη λογική της αποδυνάμωσης επιθετικών εκδηλώσεων, ως μέτρο για την ασφάλεια του κράτους στόχου που την επικαλείται. Όπως συνέβη στην περίπτωση της επίλυσης της διένεξης Ισραήλ και Αιγύπτου με την υιοθέτηση των συμφωνιών του 1976-1979. Με τις συμφωνίες υποχρεώνεται η Αίγυπτος να τηρεί το Σινά ως αποστρατικοποιημένη ζώνη προς το όφελος της ασφάλειας του Ισραήλ· το οποίο με τη σειρά του ανέλαβε την αντίστοιχη δέσμευση να περιορίσει τις ένοπλες δυνάμεις του σε απόσταση τριών χιλιομέτρων από τα σύνορα του με την Αίγυπτο. Η αντίληψη ότι η αποστρατικοποίηση παίζει το ρόλο της μείωσης εντάσεων ή της εδραίωσης ειρηνικού περιβάλλοντος διατηρείται. Ακόμη υπάρχει για διεθνείς περιοχές όπως η Ανταρκτική με την απαγόρευση χρήσης της για στρατιωτικούς σκοπούς. Αποστρατικοποίηση επίσης επιβάλλεται και με αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας, όπως στην Βοσνία Ερζεγοβίνη επιβλήθηκε το 1992-1994 ζώνη αποκλεισμού βαρέων όπλων, ή ακόμη και στο Ιράκ.

Εγείρεται το ερώτημα αν η αποστρατικοποίηση εξυπηρετεί ένα συγκεκριμένο κράτος προς όφελος του οποίου ορίζεται ως μέτρο ή αν εξυπηρετεί εν γένει τη διεθνή ειρήνη²⁷. Συναφή είναι τα ερωτήματα αν πρόκειται για διεθνή δουλειά, για το αν συνιστούν αντικειμενικές καταστάσεις, καθώς και για το αν αίρονται συνεπεία πολέμου²⁸.

Η αποστρατικοποίηση αφορά σε ζώνη εδάφους επί της οποίας εκτείνεται η κυριαρχία του κράτους και λαμβάνει τη μορφή νομικού περιεχομένου ορίζοντας τους ποσοτικούς και ποιοτικούς περιορισμούς ή μειώσεις σε στρατιωτικές δυνατότητες σε καθορισμένες γεωγραφικές περιοχές. Ποιοτικοί περιορισμοί αφορούν σε αφοπλισμό ή σε απαγόρευση απόκτησης ή εγκατάστασης οπλικών συστημάτων που υπερβαίνουν καθορισμένα τεχνικά όρια. Ποσοτικοί περιορι-

26. Βλ. Χρ. Ροζάκης, «Η Αποστρατικοποίηση σαν Μέτρο για την Προστασία της Διεθνούς Ειρήνης», στο Κατερίνα Μανωλοπούλου Βαρβιτσιώτη και Χρήστος Ροζάκης, *Η Αποστρατικοποίηση των Ελληνοτουρκικών Συνόρων*, Αθήνα, ΠΑΣΠΕ, 1977, σελ. 10 επ.

27. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, ό.π., σελ. 19.

28. Για *objective situations* και την προβληματική γύρω από αυτό που στο παρελθόν υποστηριζόταν βλ. Εμμ. Ρούκουνας, 2011, ό.π., σελ. 120.

σμοί αφορούν στον αριθμό προσωπικού και μεγέθους οχύρωσης ή διατήρησης οπλικών μέσων για τη στοιχειώδη διασφάλιση της τάξης. Η κρατική πρακτική έχει καταδείξει ότι οι συμφωνίες μπορεί να περιλαμβάνουν και τα δύο ως άνω.

Ως προς το χρόνο εφαρμογής τους οι συμφωνίες αυτές διακρίνονται σε ορισμένου χρόνου, ή αορίστου χρόνου. Οι τελευταίες πλειοψηφούν στη διεθνή πρακτική²⁹. Ακόμη σε αυτήν την περίπτωση ο χρόνος είναι συνάρτηση της υπηρεσίας την οποία προσφέρουν, δηλαδή να διατηρήσουν το ειρηνικό περιβάλλον. Σε ενάντια περίπτωση, όταν το έδαφος τελεί υπό επίθεση, η αποστρατικοποίηση δεν εξυπηρετεί. Η άποψη ότι η αποστρατικοποίηση ισχύει μόνο σε περίοδο ειρήνης κερδίζει έδαφος. Δεν έχει εξηγηθεί επαρκώς η άποψη αυτή, αλλά, όπως θα δούμε και παρακάτω, προκύπτει από το γεγονός ότι ο πόλεμος συνιστά μεταβολή των όρων ειρήνης, και, συνεπώς, αποδεσμεύει το υπόχρεο κράτος να προσφύγει στο συμφυές δικαίωμα της απόκρουσης της προσβολής της εδαφικής ακεραιότητας, η οποία δεν τελεί υπό περιορισμούς επειδή συνολογεί το κράτος στην αποστρατικοποίηση. Ο πόλεμος και η μεταβολή στις συνθήκες συχνά σηματοδοτούν το τέλος της αποστρατικοποίησης. Υπάρχουν νομικές απόψεις που ευθέως συνδέουν την επίπτωση της ένοπλης σύρραξης ή και της απειλής της με την τύχη της αποστρατικοποίησης, εν προκειμένω την αποδέσμευση από αυτήν και εν γένει το κύρος της ισχύος της³⁰ ώστε να προστατεύεται το βαλλόμενο έννομο αγαθό.

Η αποστρατικοποίηση στο σημείο αυτό διαφέρει από την ουδετερότητα, η *ratione materiae* της οποίας είναι η απαγόρευση κάθε στρατιωτικής επιχείρησης και όχι απλώς να απαγορευτεί η ενίσχυση και θωράκιση της ζώνης. Κατά συνέπεια, και η *ratione temporis* προσαρμόζεται στη λογική της ισχύος της αποστρατικοποίησης στο ειρηνικό περιβάλλον και για το λόγο και τις περιστάσεις υπό τις οποίες καθιερώθηκε. Η τυχόν μετατροπή της ουδετεροποίησης σε ουδετερότητα θα είχε την αρνητική επίπτωση ως προς το να λάβει το κράτος τα επαρκή προληπτικά μέτρα για τη στοιχειώδη προστασία της εδαφικής ακεραιότητας της ζώνης που τελεί υπό αποστρατικοποίηση³¹.

29. Βλ. Ch. Ahlstrom, "Demilitarized and Neutralized Zones in a European Perspective", στο Lauri Hannikainen, Iorn Frank (eds.), *Autonomy and Demilitarization in International Law: The Aaland Islands*, The Hague, Kluwer, 1997, σελ. 41-56,

30. Βλ. Ch. Ahlstrom, 1997, ό.π., σελ. 42.

31. Βλ. άποψη στο Ch. Ahlstrom, 1997, ό.π., σελ. 43.

Πρόκειται για διεθνή δουλεία ή για απλή συμβατική υποχρέωση; Οι απόψεις διίστανται. Και στις δύο περιπτώσεις υπάρχουν ανάλογες δεσμεύσεις περιορισμού της εδαφικής κυριαρχίας για τις συγκεκριμένες εδαφικές ζώνες. Με τη δουλεία που είναι θεσμός του (τοπικού) εθιμικού δικαίου, ικανοποιείται η μια πλευρά με μια υπηρεσία που επιτελεί στο έδαφος της χώρας που παραχωρεί τη δουλεία. Οι περιορισμοί αυτοί στην κυριαρχία του κράτους που αναλαμβάνει τη δουλεία συνδέονται με το έδαφος ως δικαιώματα *in rem* υπέρ του ωφελούμενου κράτους³². Δικαιώματα *in rem* αφορούν κυρίως σε δουλείες, αλλά όπως έχει παρατηρηθεί, δεν περιορίζονται μόνο σε αυτές. Ακολουθούν το καθεστώς της κυριαρχίας, ως περιορισμός δια συνθήκης³³.

Αναφορικά με τις δουλείες, ένα κράτος δια συμφωνίας είναι δυνατόν να αποκτήσει δικαιώματα διευκόλυνσης στο έδαφος ή σε θαλάσσιες ζώνες ενός άλλου κράτους. Περιπτώσεις περιλαμβάνουν τη δουλεία διόδου, τις στρατιωτικές βάσεις, τους λιμένες ή τη δουλεία σε αλιευτικές ζώνες, προκειμένου για περίκλειστα κράτη. Συνήθως η δουλεία εξυπηρετεί μια χρήση ενός κράτους στο έδαφος του δεσμευμένου κράτους. Το έτερο των συμβαλλομένων που είναι και ωφελούμενο δεν αναλαμβάνει αντίστοιχη δέσμευση. Δηλαδή, για να το μεταφέρουμε αναλογικά και υπό το πρίσμα της αποστρατικοποίησης, στο καθεστώς δουλείας μόνο το ένα κράτος υποχρεώνεται στον περιορισμό εξοπλισμού μιας εδαφικής ζώνης. Αυτό το σημείο έχει οδηγήσει ορισμένους συγγραφείς, όπως ο Malcolm Shaw, να χαρακτηρίζουν ως δουλεία και τη συμβατική δέσμευση περί αποστρατικοποίησης, και μάλιστα, όπως υποστηρίζει, προς όφελος της διεθνούς κοινότητας και όχι μόνον των άμεσα γειτονικών κρατών³⁴. Σε αυτές τις ζώνες το κράτος που παρέχει τη δουλεία στην ίδια συμφωνία, μπορεί να αναλαμβάνει την υποχρέωση να μην προβαίνει σε έργα κατασκευής ή στρατικοποίησης³⁵. Δηλαδή περιορισμός της κυριαρχίας προκειμένου να επιτελεστεί η συγκεκριμένη χρήση από το ωφελούμενο κράτος. Σαφές είναι το παράδειγμα των στρατιωτικών βάσεων ξένης χώρας³⁶.

32. Βλ. M. Shaw, *International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, ό.π., σελ. 367. Η διευκρίνιση περί δικαιώματος *in rem* έχει σημασία για τις περιπτώσεις διαδοχής, όπως συνέβη με την περίπτωση των νησιών *Aaland*, στην οποία περίπτωση το καθεστώς ουδετεροποίησης μεταβιβάστηκε ως είχε.

33. Βλ. R. Jennings and A. Watts (eds.), *Oppenheim's International Law*, vol. 1, *Peace*, Parts 2 to 4, London, Longman (1996, ninth edition, paperback), 673.

34. Βλ. M. Shaw, 1997, σελ. 367.

35. Βλ. I. Brownlie, 1998, ό.π., σελ. 377.

36. Βλ. M. Shaw, 1997, ό.π., σελ. 367.

Είναι δυνατόν να συνάπτεται συμφωνία δουλείας με παράλληλη αποστρατικοποίηση για την ίδια ζώνη. Η περίπτωση των νησιών *Aaland* αναφέρεται στη θεωρία και ως σύσταση δουλείας, εκτός από καθεστώς ουδέτερου εδάφους και κυρίως ως αποστρατικοποιημένης ζώνης.

Η αποστρατικοποίηση συνεπάγεται περιορισμό κυριαρχίας, που όμως δεν γίνεται μόνο επ' ωφελεία ενός τρίτου κράτους, αλλά αφορά σε γενικότερη ωφέλεια της διεθνούς κοινότητας, συνεισφέροντας στο περιβάλλον ειρήνης, και βεβαίως γίνεται και με άντληση ωφελημάτων των χωρών που την θεσμοθετούν. Διακρίνεται ευχερώς από την δουλεία, η οποία εξυπηρετεί με τη διάθεση δικαιωμάτων υπέρ τρίτου κράτους να ασκηθούν στο έδαφος του κράτους που την συμφωνεί. Σαφώς η αποστρατικοποίηση δεν πρόκειται περί αυτού, και το ζήτημα αυτό έχει διευκρινισθεί από πολύ παλιά³⁷. Η αποστρατικοποίηση είναι καταρχήν μέτρο σκοπιμότητας που εξυπηρετεί, κατά το διεθνές δίκαιο, τη διεθνή ειρήνη. Ως θεσμός αποτελεί μια απλή συμβατική δέσμευση και δεν συνιστά διεθνή δουλεία.

Συνδυαστικά αναδεικνύεται το επόμενο ερώτημα, τού κατά πόσον συνιστά αντικειμενική κατάσταση (*objective situation*), πράγμα που έχει απασχολήσει την ακαδημαϊκή ανάλυση. Η αντικειμενική κατάσταση προσιδιάζει περισσότερο προς ένα διεθνές καθεστώς, περισσότερο προς την λογική ότι εξυπηρετεί τους σκοπούς της διεθνούς κοινότητας και συνήθως προσιδιάζει με την ουδετερότητα. Στην περίπτωση των νησιών *Aaland* η Επιτροπή Νομικών αποφάνθηκε το 1921 ότι το καθεστώς συνιστά αντικειμενική κατάσταση που μεταβιβάζεται στο διάδοχο κράτος³⁸. Ενδιαφέρον είναι ότι η Σουηδία παρότι μη μέρος στη συνθήκη αλλά ως τρίτο ωφελούμενο κράτος, και επειδή τα νησιά βρίσκονται πλησίον της Στοκχόλμης, έχει έρεισμα, στη βάση της αντικειμενικής κατάστασης, έναντι του καθεστώτος αποστρατικοποίησης³⁹.

Το ζήτημα τού κατά πόσον η αποστρατικοποίηση συνιστά αντικειμενικό καθεστώς ή υποχρέωση έναντι ενός ή περισσοτέρων κρατών που αντισυμβάλλονται είναι μείζον. Περισσότερο κερδίζει η άποψη ότι η αποστρατικοποίηση ως προϊόν σύμβασης ακολουθεί τη λογική της συμβατικής σχέσης με συγκεκριμένο και προσωρινό χαρακτήρα. Η αντίληψη περί αντικειμενικού καθεστώτος,

37. Βλ. R. Jennings and A. Watts, (1996), ό.π., *Oppenheim's*, σελ. 672.

38. Η Ρωσία από το 1856 είχε μαζί με την κυριαρχία αναλάβει τη δέσμευση μη στρατικοποίησης των νησιών που με την συνθήκη του 1918 μεταβιβάστηκαν με το ίδιο περιοριστικό καθεστώς στη διάδοχο Φιλανδία.

39. Βλ. M. Shaw, 1997, ό.π., σελ. 367.

όπως αναφέρθηκε, είναι παρωχημένη, και το καθεστώς αποστρατικοποίησης είναι καθορισμένο στο πλαίσιο των όρων μιας συνθήκης. Η μόνη παραπομπή περί αντικειμενικού καθεστώτος αποστρατικοποίησης που αναφέρεται είναι η έκθεση της Επιτροπής Νομικών του 1921 για τα νησιά *Aaland*.

Η αποστρατικοποίηση ισχύει ως συμβατική δέσμευση ή ισχύει και έναντι τρίτων κρατών που δεν είναι μέρη στη συγκεκριμένη συνθήκη που προβλέπει το καθεστώς αυτό; Αυτό είναι ένα ερώτημα. Αντιμετωπίστηκε στο πλαίσιο της εξέτασης περί αντικειμενικής κατάστασης (*objective situation*). Στα 1856 η Επιτροπή Νομικών, όσον αφορά στο καθεστώς των νησιών *Aaland* και τα ζητήματα διαδοχής, αποφάνθηκε θετικά για τον εθιμικό χαρακτήρα της υποχρέωσης στο διεθνές δίκαιο. Μάλιστα δε υποστήριξε ότι η αποστρατικοποίηση ήταν τμήμα του ευρωπαϊκού δημοσίου δικαίου⁴⁰. Ισχύει δηλαδή, κατά την άποψη αυτή, και για τρίτα κράτη. Συνεπώς, σε αυτή τη λογική και τα τρίτα κράτη, που δεν είναι μέρη σε σχετική συνθήκη, δεσμεύονται και οφείλουν να την τηρούν και να μην χρησιμοποιούν τις περιοχές για στρατιωτικές χρήσεις, ακόμη δε λιγότερο να μην προβαίνουν σε επιθετικές σε βάρος τους επιχειρήσεις⁴¹. Στη λογική της ουδετερότητας, που κινείται η άποψη αυτή των Νομικών, θεωρείται ότι δεσμεύει και τρίτα κράτη που τους απαγορεύεται η στρατιωτική χρήση, και μάλιστα προσθέτοντας ότι, ακόμη κι αν η χρήση αυτή τελεί σε συμμόρφωση με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, όπως τονίστηκε και παραπάνω⁴². Η γνώμη για την περίπτωση των νησιών *Aaland*, δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως προηγούμενο, διότι το καθεστώς τους προσιδιάζει σε αυτό της ουδετερότητας και στο καθεστώς αυτό υπάρχει μεγαλύτερη ανταπόκριση περί εθίμου.

Αρχές που πρέπει να διέπουν τις συνθήκες αποστρατικοποίησης: Υποστηρίζεται ακαδημαϊκά ότι το καθεστώς αποστρατικοποίησης πρέπει να συνιστά το αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης και συμφωνίας με αμφοτεροβαρή χαρακτήρα. Πρέπει να εξυπηρετεί τον αποκλεισμό των, μεθοριακών, επεισοδίων με βάση τα δεδομένα που διαμορφώνουν τους όρους. Ο χαρακτήρας της αποστρατικοποίησης διαμορφώνει και τις αρχές λειτουργίας που φαίνεται να έχουν γίνει ευρύτερα δεκτές σε όμοια συμβατικά κείμενα που έχουν υιοθετηθεί, και μέσα από τις αρχές αυτές κρίνεται. Από τη θεωρία έχει γίνει δεκτό ότι τρεις αρχές διέπουν την αποστρατικοποίηση: η αμοιβασιότητα, η σχετικότητα, η ελεύθερη

40. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 29.

41. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 26.

42. Βλ. A. Rosas, 1997, ό.π., σελ. 35.

βούληση⁴³. Με βάση αυτές τις αρχές κρίνεται κυρίως η νομιμοποίηση αλλά και η βιωσιμότητα του καθεστώτος της αποστρατικοποίησης.

Η **αμοιβαιότητα** σημαίνει ότι η αποστρατικοποίηση πρέπει να αφορά σε αντίστοιχες εδαφικές ζώνες των συμβαλλομένων χωρών. Είναι δυσχερές να αμφισβητηθεί και να αναζητηθούν τρόποι παραβίασης απέναντι σε μια ετεροβαρή υποχρέωση. Δεν μπορεί να είναι ετεροβαρής. Ούτε είναι δυνατόν να αποτελεί επιβάρυνση ειδικά για το ένα από τα δύο κράτη, προκαλώντας ανισορροπία δυνάμεων, αν το αντικείμενο κράτος παρατάσσει στρατεύματα, αν δείχνει απειλητικές ή επιθετικές προθέσεις, και ιδίως αν ο σκοπός εφαρμογής της συνθήκης έχει ήδη εξαντληθεί. Ούτε είναι δυνατόν να ανασύρεται μετά παρέλευση πολλών δεκαετιών *de facto* μεταβολής και ελλείψει χρηστικής αξίας για να προκαλέσει ανατροπή σε μια τρέχουσα διαφορετική ισορροπία δυνάμεων. Ιδιομορφία συνιστά η υποχρέωση να αφορά σε εδαφική περιοχή του ενός από τα δύο κράτη. Μάλιστα δε αν δεν διατυπώνεται αντίστοιχη υποχρέωση σεβασμού του καθεστώτος αυτού για το αντισυμβαλλόμενο κράτος. Όπως έχει επισημανθεί, η εγκυρότητα μιας συνθήκης με μονομερή περιορισμό εκτιμάται και με τα κριτήρια του διεθνούς δικαίου. Ένα κράτος μπορεί να αναλαμβάνει υποχρέωση κατοχυρώνοντας ως αντιπαροχή ένα δικαίωμα. Η έλλειψη αμοιβαιότητας μπορεί να γίνει αντικείμενο επίκλησης, ιδίως αν η αποστρατικοποίηση έχει επιβληθεί με άσκηση πίεσης ή βίας⁴⁴. Η εγκυρότητα μιας συνθήκης αποστρατικοποίησης κρίνεται με τα μέτρα που προσδιορίζονται για τη σύναψη των συνθηκών από το διεθνές δίκαιο. Συνιστά λόγο ακυρότητας αν η συνθήκη συνήφθη υπό πίεση ή και με τη χρήση βίας.

Η **σχετικότητα** σημαίνει ότι οι όροι πρέπει να προσδιορίζονται από τις περιστάσεις και τις ανάγκες των συγκεκριμένων αντιθέσεων και να συνδέονται χρονικά με την αναγκαιότητα του μέτρου. Να είναι συγκεκριμένοι οι όροι που προσδιορίζουν την έκταση των ζωνών και το είδος του καθεστώτος, καθώς και το περιεχόμενο των υποχρεώσεων. Η **ελεύθερη βούληση** αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε παραχώρηση κυριαρχίας και σημαίνει ότι οι όροι θα είναι το αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης και ότι δεν είναι δυνατόν να επιβάλλονται με άσκηση πίεσης ή βίας. Η βία οδηγεί σε επαχθές καθεστώς και το κράτος που

43. Τις αρχές αυτές κατά πρώτον έχει αναλύσει ο Χρ. Ροζάκης. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, 1, ό.π., σελ. 20 επ., Χρ. Ροζάκης, «Το διεθνές Νομικό Καθεστώς του Αιγαίου και η Ελληνοτουρκική Κρίση, Τα Διμερή και τα Διεθνή Θεσμικά Ζητήματα», στο Αλ. Αλεξανδρής, Θ. Βερέμης κ.ά., *Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις 1923-1987*, Αθήνα, Γνώση-ΕΛΙΑΜΕΠ, 1988, 269, σελ. 429.

44. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, ό.π., σελ. 22.

υπόκειται στον περιορισμό της κυριαρχίας του σύντομα θα αναζητήσει την *de facto* τροποποίηση του καθεστώτος. Αποκτά δε ιδιαίτερη σημασία στις συνθήκες ειρήνης που συνήθως επιβάλλονται. Σε περίπτωση, βέβαια, άσκησης βίας εγείρεται λόγος για ακύρωση της συνθήκης που καθορίζει την αποστρατικοποίηση. Πολλές από τις συνθήκες ειρήνης έχουν γίνει αντικείμενο επικρίσεων, διότι επιβάλλουν ετεροβαρείς υποχρεώσεις. Επειδή εν προκειμένω πρόκειται για περιορισμό στην άσκηση της εδαφικής κυριαρχίας, η ελεύθερη βούληση λειτουργεί όχι μόνον ως νομιμοποιητικός παράγοντας αλλά και ως προληπτικός παράγοντας αυθαίρετης επιβολής. Οι αρχές αυτές προβάλλονται από τη θεωρία, ως αρχές επιτυχούς εφαρμογής που έχουν επισημανθεί μέσα από την πρακτική, δεν αποτελούν δεσμευτικές οδηγίες, ούτε η παράλειψή τους συνεπάγεται αυτόματα ελάττωμα στην έγκυρη σύναψη. Λειτουργούν όμως ως βάση επίκλησης κάποιων από τους λόγους που τα κράτη επικαλούμενα είναι δυνατόν να προβάλλουν ως λόγο λήξης⁴⁵.

Περαιτέρω, οι συνθήκες αποστρατικοποίησης ισχύουν μόνο σε περίοδο ειρήνης ή και σε εμπόλεμες συρράξεις; Υπάρχει πλειοψηφούσα άποψη που υποστηρίζει ότι το καθεστώς αυτό περιορίζεται μόνο σε ειρηνικές περιόδους, εφόσον δεν υπάρχει αναφορά ότι ισχύει και στην εμπόλεμη σύρραξη. Κατά άλλη άποψη, η αποστρατικοποίηση αφορά και στις περιόδους εμπόλεμης σύρραξης. Εφόσον, όμως, το καθεστώς είναι συνυφασμένο με τη διατήρηση της ειρήνης, στο βαθμό που αυτή δεν επιτεύχθηκε, και όταν μάλιστα τίθεται σε κίνδυνο η εδαφική ακεραιότητα του υπόχρεου κράτους, πως είναι δυνατόν να συνεχίζει να τηρείται; Δεν είναι δυνατόν να επιμένει κανείς σε ένα ατελέσφορο καθεστώς. Ιδιαίτερος δε εάν δεν προβλέπεται η διατήρηση του καθεστώτος και σε περίοδο πολέμου, λαμβανομένου μάλιστα υπόψη ότι αν η αποστρατικοποιημένη ζώνη γίνεται αντικείμενο επίθεσης ή απειλής μεταβάλλεται η ουσιώδης βάση εφαρμογής της συνθήκης⁴⁶. Εξάλλου, όπως παρατηρείται, προϋπόθεση της τήρησης είναι η ειρήνη, διαφορετικά η εμπόλεμη κατάσταση ή και η επιθετικότητα με διάφορες εκδηλώσεις από την άλλη πλευρά εγείρει το επιχείρημα ότι οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες το καθεστώς της αποστρατικοποίησης υιοθετήθηκε έχουν ριζικά μεταβληθεί, εγείροντας λόγο ακυρότητας, σύμφωνα με το άρθρο 62 Σύμβασης της Βιέννης του 1969⁴⁷. Συνδυαστικά με την άμυνα,

45. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, ό.π., σελ. 26.

46. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, ό.π., σελ. 31

47. Βλ. Κ. Οικονομίδης, *Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής*, Αθήνα, Αντ. Σάκκουλας, 1999, σελ. 111-113, Χρ. Ροζάκης, 1988, 269, 440.

η προσβολή της περιορισμένης ζώνης ελευθερώνει το κράτος ώστε να οργανώσει το μηχανισμό του και να εμποδίσει και αποκρούσει την επίθεση⁴⁸. Η αποστρατικοποίηση, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, διαφέρει από το καθεστώς της ουδετερότητας. Αίρεται σε περίπτωση πολέμου. Εφόσον σκοπός της αποστρατικοποίησης είναι η αποφυγή ένοπλων επεισοδίων, τι νόημα έχει να διατηρηθεί σε περίπτωση που τα επεισόδια αυτά συμβούν; Ακόμη δε δεν προτίθενται κράτη να μην εντάξουν τις ζώνες αυτές στον στρατηγικό σχεδιασμό και να μην διακινδυνεύσουν την προσβολή της εδαφικής ακεραιότητάς τους. Συνεπώς, δεν εγείρεται ζήτημα παγώματος της άμυνας των ζωνών αυτών σε περίοδο ένοπλης σύρραξης.

Η διάρκεια ισχύος συναρτάται από τη σκοπιμότητα της αποστρατικοποίησης. Η εξισορρόπηση των δυνάμεων είναι ένας λόγος. Η μετάβαση στο ειρηνικό περιβάλλον και η διατήρησή του συμπληρώνουν την απάντηση στο ερώτημα τού πόσο διαρκεί μια τέτοια συνθήκη. Ο σκοπός της αποστρατικοποίησης είναι πρόσκαιρος και μεταβατικός πράγμα που καθορίζει και τη *ratione temporis*. Χρησιμοποιείται τόσο χρόνο όσο να βρεθεί μια πολιτική λύση που να αποκλείει τη διατάραξη της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Πράγμα που καθορίζει συνήθως και τον χρόνο επιβίωσης της συνθήκης που προβλέπει τέτοιο καθεστώς. Συνήθως, όμως, ο χρόνος προσδιορίζεται από τους λόγους που ενέπνευσαν τη συνομολόγηση και τα συμφέροντα που εξυπηρετεί. Π.χ., όπως παρατηρείται, το στενό του Γιβραλτάρ θα διατηρηθεί για πάντα υπό καθεστώς αποστρατικοποίησης.

Από την πρακτική, επίσης, καταδεικνύεται η τάση της *de facto* αποδέσμευσης από το θεσμό⁴⁹. Η αποστρατικοποίηση δεν μπορεί να αποτελεί μόνιμη διευθέτηση. Δημιουργεί μια παροδική δυνατότητα απομάκρυνσης άμεσου κινδύνου εμπλοκής, μια δυνατότητα οικοδόμησης εμπιστοσύνης, σε μια φάση αναζήτησης ειρηνικών διεξόδων. Αλλά κάποτε εξαντλείται ο ρόλος της και η διατήρησή της καταλήγει σε αδικαιολόγητο μέτρο λόγω της μεταβολής των δεδομένων με βάση τα οποία διατυπώθηκαν οι όροι της αποστρατικοποίησης. Πολλά κράτη με την πρώτη ευκαιρία αποδεσμεύτηκαν από υποχρεώσεις αποστρατικοποίησης. Η Ιταλία, ως παράδειγμα, διακήρυξε ότι απαλλάσσεται από τα βάρη της αποστρατικοποίησης των νήσων Σαρδηνία, Σικελία, Panteleria, και Pelagosa που ανέλαβε με τη συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων του 1947. Την αποδέσμευση προκάλεσε μονομερώς αλλά και με ανάλογη παραπομπή

48. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1977, ό.π., σελ. 31.

49. Βλ. Ch. Ahlstrom, 1997, ό.π., σελ. 45.

του ζητήματος το 1951 στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, λαμβάνοντας μια κατά πλειοψηφία αποδοχή της ενέργειάς της. Προέβαλε ως λόγο λήξης την θεμελιώδη μεταβολή των περιστάσεων υπό τις οποίες συνήφθη η συνθήκη που προσδιόρισε το πλαίσιο αποστρατικοποίησης.

7. Οι Συνθήκες της Λωζάννης

Οι συνθήκες της Λωζάννης ήταν η πρώτη πράξη αποστρατικοποίησης των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Με το άρθρο 12 της ΣΛ '23 καθορίζεται η ελληνική κυριαρχία σε όλα τα νησιά του ΒΑ Αιγαίου. Δυνάμει του άρθρου 13 της ΣΛ '23 η Ελλάδα αναλαμβάνει την υποχρέωση να μην προβαίνει σε οχυρωματικά έργα ούτε να χρησιμοποιεί ως ναυτικές βάσεις τα νησιά Λέσβο, Χίο Σάμο και Ικαρία. Επιτρέπεται να εγκαθιστά στα νησιά αυτά έναν ορισμένο αριθμό εκπαιδευομένων στρατιωτών, όσοι καλούνται για τη θητεία τους, καθώς και δυνάμεις ασφαλείας. Από την διατύπωση προκύπτει ότι οι περιορισμοί αντιστοιχούν σε μερική αποστρατικοποίηση.

Με τη ΣμβΛ '23 για τα Στενά, προβλέφθηκε η πλήρης αποστρατικοποίηση (ουδετεροποίηση κατά τη διατύπωση των σχετικών διατάξεων) των Στενών, του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων, των τουρκικών νήσων Ίμβρου, Τενέδου και Λαγουσών, καθώς και των ελληνικών νησιών Λήμνου και Σαμοθράκης.

Από το σύνολο των ελληνικών νησιών που παραχωρούνται βάσει του άρθρου 12 και δεν μνημονεύονται στο άρθρο 13 της ΣΛ '23, εξαιρούνται από το καθεστώς της αποστρατικοποίησης τα νησιά Ψαρά και Άγιος Ευστράτιος. Τα νησιά Λήμνος και Σαμοθράκη υπήχθησαν στο καθεστώς αποστρατικοποίησης – ουδετεροποίησης των Στενών με τη ΣμβΛ '23.

8. Τα Διεθνή Στενά

Το καθεστώς πλήρους αποστρατικοποίησης των Στενών επιβλήθηκε για να διασφαλιστεί η ελεύθερη ναυσιπλοΐα από και προς τη Μαύρη Θάλασσα. Τα νησιά Λήμνος και Σαμοθράκη ακολουθούν την τύχη της ουδετεροποίησης του συστήματος των Στενών, για δύο λόγους. Πρώτον, τους επιβλήθηκε το καθεστώς αυτό για να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να απειληθεί η ελεύθερη ναυσιπλοΐα στα Στενά, αφού ανήκουν στην είσοδό τους. Δεύτερον, τους επιβλήθηκε για να διασφαλιστεί η ακεραιότητα των ανοχύρωτων Στενών από τυχόν προσβολή προερχόμενη από τα νησιά αυτά⁵⁰.

50. Βλ. Ch. Rozakis and P. Stangos, 1987, ό.π., σελ. 119.

Η Τουρκία είχε την πρωτοβουλία της αναθεώρησης της Σύμβασης των Στενών για την εμπέδωση της ασφάλειας και την ανάκτηση της κυριαρχίας της· σε μια εποχή που η αποστρατικοποίηση δεν εξυπηρετούσε πια τη ναυσιπλοΐα, ούτε το σύστημα συλλογικής ασφάλειας της ΚτΕ μπορούσε να εγγυηθεί την ασφάλεια ή την εδαφική ακεραιότητα των Στενών. Με αυτούς τους λόγους και διαβεβαιώνοντας ότι η ναυσιπλοΐα μέσω των Στενών θα διασφαλίζεται, η Τουρκία πέτυχε με τη συμμετοχή όλων των συμβαλλομένων να αναθεωρηθεί η Σμβλ '23, αντικαθιστώντας την με τη συνθήκη του Μοντραί του 1936. Η Τουρκία ανακτώντας την στρατικοποίηση και τον κυριαρχικό έλεγχο των Στενών ανέλαβε το ρόλο του φύλακα των κανόνων που ορίζουν τη διέλευση όχι μόνο σε περίοδο ειρήνης αλλά και σε εμπόλεμη περίοδο. Η ελεύθερη (μάλλον αβλαβής) διέλευση θα επρείτο από την Τουρκία με ορισμένους περιορισμούς ως προς το εκτόπισμα των διερχόμενων πλοίων, εξαιρώντας τέτοιους όρους για τα Ρωσικά⁵¹.

Με την συνθήκη του Μοντραί '36 καταργείται η Σμβλ '23. Το αν η κατάργηση αφορούσε και τα νησιά είναι δυνατόν να αναδειχθεί από τις προπαρασκευαστικές εργασίες και την αλληλογραφία. Από την προηγηθείσα διπλωματική αλληλογραφία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας συμφωνήθηκε ότι είναι άμεση και αναπόφευκτη συνέπεια και ο εξοπλισμός των ελληνικών νησιών μαζί με την αναθεώρηση της Σύμβασης για τα Στενά. Επίσης, στο Υπόμνημα της προς τη Βρετανία και τη Γαλλία, η Τουρκία αναφέρεται ρητά σε κατάργηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης των Στενών, καθώς και των δύο ελληνικών νησιών. Με την αλληλογραφία, όπως παρατηρείται, φαίνεται ότι η Τουρκία αντιμετώπιζε ευνοϊκά το ζήτημα της στρατικοποίησης των ελληνικών αυτών νησιών, αφού τα ενέτασσε στη λογική της αποκατάστασης των Στενών, ενισχύοντας το επιχείρημα περί αποκατάστασης της οχύρωσης τους.

Το τουρκικό σχέδιο συμφωνίας που υποβλήθηκε στις εργασίες τιλοφορείται ως σχέδιο για την αντικατάσταση της Σμβλ '23. Στις προπαρασκευαστικές εργασίες παντού γίνεται λόγος για αντικατάσταση και κατάργηση της Σμβλ '23. Ίδια θέση εκφράστηκε και από τη Βρετανική αντιπροσωπεία στο σχέδιο που προέβλεπε την κατάργηση της Σμβλ '23. Στην επιτροπή σύνταξης, πρόεδρος της οποίας ήταν ο Νικόλαος Πολίτης, αναφέρθηκε ότι μόλις συναφθεί η συμφωνία, εννοώντας του Μοντραί, η Σμβλ '23 θα εξαφανιστεί. Θεωρήθηκε δε ως περιττή η ρητή αναφορά στο δικαίωμα στρατικοποίησης Λήμνου και Σαμοθράκης, αφού εννοείτο⁵².

51. Βλ. C.G. Fenwick, 1936, ό.π., σελ. 705.

52. Βλ. Κ. Οικονομίδης, 1999, ό.π., σελ. 77-80.

Στο προοίμιο με πολύ σαφήνεια διατυπώνεται η κατάργηση της Συμβλ '23 που αντικαθίσταται με τη συνθήκη του Μοντραί του 1936. Η ελληνική απόδοση στον κυρωτικό νόμο προκαλεί ίσως μια ασάφεια. Όπως διατυπώνεται: «[Τα Μέρη] Απεφάσισαν να υποκαταστήσωσι την παρούσαν Σύμβασιν εις την Σύμβασιν την υπογραφείσαν εν Λωζάννη τη 24^η Ιουλίου 1923 ...». Στο αυθεντικό κείμενο στα γαλλικά και αγγλικά με σαφήνεια ορίζεται η αντικατάσταση της παλαιότερης Σύμβασης με την νεότερη. Το αυθεντικό κείμενο διατυπώνει τον όρο *replace*. Η ορολογία του προοιμίου με απόλυτη σαφήνεια καταδεικνύει ότι η Συνθήκη του Μοντραί του 1936 καταργεί την προγενέστερη Συμβλ '23. Είναι πλέον ή σαφές ότι τα νησιά, όσον αφορά στην αποστρατικοποίηση, ακολουθούν την τύχη των Στενών. Δεν υπήρξε καν αντίλογος από την πλευρά της Τουρκίας ως προς αυτό. Το αντίθετο μάλιστα.

Η δυνατότητα στρατικοποίησης επιβεβαιώθηκε επίσημα ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης. Κατά τη διαδικασία επικύρωσης της συνθήκης του Μοντραί του 1936 από τη Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών Ρουζτού Αράς δήλωσε απερίφραστα ότι και η Ελλάδα έχει το δικαίωμα να στρατικοποιήσει τη Λήμνο και τη Σαμοθράκη. Αυτολεξεί, «οι διατάξεις που αφορούν στα ανήκοντα στη γείτονα και φίλη Ελλάδα νησιά Λήμνο και Σαμοθράκη, που είχαν αποπλισθεί με τη Συμβλ '23, καταργούνται επίσης με τη συνθήκη του Μοντραί, ένα γεγονός για το οποίο εκφράζουμε την ιδιαίτερη χαρά μας». Η δήλωση αυτή έγινε δεκτή χωρίς καμία αντίρρηση, μάλλον ασμένως και ως αναμενόμενη· δεν έγινε τυχαία. Επιβεβαιώνει και αντανακλά τη θετική πρόθεση που είχε η Τουρκία καθ' όλη τη διαπραγμάτευση προς το Μοντραί, όσον αφορά στη στρατικοποίηση της Λήμνου και της Σαμοθράκης⁵³. Περαιτέρω, η προφορική δήλωση συνιστά δέσμευση της χώρας του, διατυπωμένη από τον καθ' ύλη αρμόδιο αξιωματούχο της χώρας, και δεν συνιστά πράξη φιλοφροσύνης, όπως θέλουν να διατείνονται οι Τούρκοι συγγραφείς. Κάθε δήλωση αξιωματούχου παράγει νομική δέσμευση, σύμφωνα με τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης και προπολεμικά και μεταπολεμικά (Ανατολική Γροιλανδία, Γαλλικές Πυρηνικές Δοκιμές). Όσον αφορά στο θέμα επέκτασης της δυνατότητας στρατικοποίησης των νησιών: Αυτό προκύπτει από τη διατύπωση των όρων της δήλωσης του τότε υπουργού εξωτερικών, από τους οποίους όρους προκύπτει πρόθεση αποδοχής του δικαιώματος της Ελλάδας και της δέσμευσης να γίνονται αποδεκτές δραστηριότητες της που σχετίζονται ή απορ-

53. Άγγ. Γιόκαρης, «Αμφισβήτηση από Τουρκία Οριοθετήσεων και Μέτρων Διαχείρισης με Αιμυντικό Προσανατολισμό», στο Στ. Περάκης (επιμ.), *Αιγαίο, Εξελίξεις και Προοπτικές Επίλυσης των Ελληνοτουρκικών Διενέξεων*, Αθήνα, Αντ. Σάκκουλας, 2003, 73, στη σελ. 96-97.

ρέουν από την στρατικοποίηση των νήσων. Αφετέρου, η ως άνω δήλωση συνιστά αυθεντική ερμηνεία της συνθήκης του Μοντραί, που μάλιστα διατυπώνεται στην τυπική από άποψη διαδικασίας φάση της επικύρωσης.

Σε συνέχεια της ισχύος της συνθήκης του Μοντραί, η Τουρκία εξόπλισε αμέσως τα νησιά της Ίμβρο και Τένεδο και ενθάρρυνε την Ελλάδα να προβεί και η ίδια στην κατάργηση του περιορισμού και να εξοπλίσει τα νησιά. Το 1937 η Ελλάδα με διάταγμα χαρακτήρισε τη Λήμνο ως επιτηρούμενη ζώνη στη λογική της κατάργησης του καθεστώτος αποστρατικοποίησης, αποκαθιστώντας την αμυντική θωράκιση του νησιού⁵⁴. Η Τουρκία δεν αντέδρασε, όταν η Ελλάδα υλοποιούσε την κατάργηση του καθεστώτος, επιβεβαιώνοντας την έμπρακτη αποδοχή της, όσον αφορά στο σύνολο της αντικατάστασης της αποστρατικοποίησης με την πλήρη κυριαρχική άσκηση στα εδάφη που αναφέρεται η Σμβλ '23. Μάλιστα δε η Τουρκία δεν διαμαρτυρήθηκε για σχεδόν δύο δεκαετίες σχετικά με τον εξοπλισμό της Λήμνου και της Σαμοθράκης.

9. Εγκλήσεις και αντικρούσεις επί της στρατικοποίησης Λήμνου και Σαμοθράκης

Στη δεκαετία του '50, μετά την ένταξη των δύο χωρών στο ΝΑΤΟ, όταν επιχειρήθηκε η ένταξη της Λήμνου στο στρατηγικό σχεδιασμό της συμμαχίας, η Τουρκία αντιτάχθηκε, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι η νήσος τελεί υπό το καθεστώς αποστρατικοποίησης που προβλέφθηκε με τη Σμβλ '23. Τις ίδιες ενστάσεις προέβαλε και κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, όταν εγκαίνιασε την αναθεωρητική πολιτική με τις αλληπάλληλες διεκδικήσεις με στόχο την αποδυνάμωση της επίρειας που παράγουν τα νησιά, τόσο σε διεκδικήσεις σε θαλάσσιες ζώνες όσο και στην αύξηση γεωπολιτικής αξίας της Ελλάδας. Το 1976 προέβαλε το ζήτημα ενώπιον του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών με την κατηγορία ότι με τον εξοπλισμό των νησιών αυτών η Ελλάδα παραβιάζει τις συμβατικές υποχρεώσεις της⁵⁵. Ενατικοποίησε δε τις διαμαρτυρίες και καθ' όλη τη δεκαετία του '80, υποβάλλοντας τις και ενώπιον του ΓΓ/ΗΕ.

Η Τουρκία υπογραμμίζει ότι η Συνθήκη του Μοντραί αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της ασφάλειας της Τουρκίας και του πλήρους ελέγχου της επί των

54. Βλ. Κ. Οικονομίδης, 1999, ό.π., σελ. 81-82.

55. Η κίνηση αυτή έγινε σε αντιπερισπασμό για την προσφυγή στο ίδιο όργανο από την πλευρά της Ελλάδας για την παρουσία ερευνητικών οκαφών της Τουρκίας στις περιοχές ελληνικής υφαλοκρηπίδας, το γνωστό επεισόδιο με το Hora.

Στενών. Ισχυρίζεται ότι από μόνο το προοίμιο δεν στοιχειοθετείται η κατάργηση της Συμβλ '23, διότι η συνθήκη του '36 αφορούσε στην κατάργηση της αποστρατικοποίησης των Στενών μόνον⁵⁶. Προς τούτο, οι διατάξεις της νεότερης συνθήκης αφορούν στους όρους με τους οποίους θα συμβιβάζεται η επαναφορά του ελέγχου με την εξασφάλιση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας. Και ότι «δεν υπάρχει καμία διάταξη (στη συνθήκη του Μοντραί) με την οποία να καθορίζεται σαφώς ότι καταργούνται και οι διατάξεις οι οποίες είναι άσχετες με τους σκοπούς του Μοντραί»⁵⁷. Αφού δεν υπήρχε ρητή κατάργηση της αποστρατικοποίησης των νησιών με τη συνθήκη του Μοντραί, για την άποψη της Τουρκίας το καθεστώς ουδετεροποίησής τους διατηρείται σε ισχύ με βάση τη Συμβλ '23⁵⁸.

Παράλληλα προβάλλει τον ισχυρισμό ότι την άποψη περί κατάργησης δεν την έχουν υιοθετήσει τα λοιπά συμβαλλόμενα μέρη. Θεωρώντας μάλιστα τη δήλωση Αράς ως φιλοφρόνηση, διατυπωμένη μέσα σε ένα κλίμα ευφορίας και όχι ως δέσμευση. Κάτι, όμως, που διαψεύδεται από την συνέχεια που υπήρξε στην πρακτική. Εξάλλου, προς αντίκρουση του τουρκικού ισχυρισμού περί μη μνείας τερματισμού της αποστρατικοποίησης των νησιών στη νεότερη συνθήκη και άρα κατά την ίδια άποψη η παλαιότερη παραμένει σε ισχύ, όπως εύστοχα σημειώνει ο Ροζάκης, και στη Σύμβαση της Λωζάννης στο άρθρο 1 ορίζονταν τα στενά χωρίς καμία μνεία των νησιών όπως και η συνθήκη του Μοντραί⁵⁹.

Η Τουρκία συμπληρώνει με τον ισχυρισμό σχετικά με το πρωτόκολλο, το οποίο υιοθετήθηκε ενόψει της επικύρωσης της συνθήκης του Μοντραί, και το οποίο δεν αναφέρεται καθόλου στα νησιά αλλά μόνο στα στενά. Το πρωτόκολλο αποσκοπούσε στην άμεση κατάργηση της ουδετεροποίησης των Στενών μέχρι να επικυρωνόταν η συνθήκη του Μοντραί⁶⁰. Περιείχε δε μόνο μεταβατικές διατάξεις και δεν επηρέασε με κανένα τρόπο την ουσία και εφαρμογή των διατάξεων της συνθήκης του Μοντραί.

Η Τουρκία, περαιτέρω, υποστηρίζει ότι το καθεστώς των περιορισμών για τα νησιά υπαγορεύθηκε από την ανάγκη ασφάλειας της Τουρκίας⁶¹. Και ότι αυτή ήταν η πρόθεση των τότε συμβαλλομένων, σε μια λογική εξισορρόπησης

56. Βλ. Χουσεΐν Παζαριζί, 1989, ό.π., σελ. 72-73.

57. Βλ. Χουσεΐν Παζαριζί, 1989, ό.π., σελ. 66. Βλ. Deniz Bolukbasi, *Turkey and Greece, the Aegean Disputes, A Unique Case in International Law*, London, Cavendish, 2004, σελ. 681.

58. Βλ. αναφορές στο Χρ. Ροζάκης, 1988, ό.π., σελ. 424 επ.

59. Βλ. Ch. Rozakis and P. Stangos, 1987, ό.π., σελ. 118.

60. Βλ. Deniz Bolukbasi, 2004, ό.π., σελ. 680.

61. Βλ. Χουσεΐν Παζαριζί, 1989, ό.π., σελ. 74.

των συμφερόντων των δύο γειτονικών κρατών. Σε αυτήν τη λογική, ακόμη κι αν θεωρηθεί ότι καταργείται η ΣμβΛ '23, εν τούτοις το καθεστώς αποστρατικοποίησης των νησιών Λήμνου και Σαμοθράκης (κυρίως την ενδιαφέρει η αποστρατικοποίηση της Λήμνου λόγω θέσης στο χάρτη) διατηρείται σε ισχύ, και μάλιστα δυνάμει του άρθρου 12 της ΣΛ '23. Η διάταξη αυτή επιβεβαιώνει την ελληνική κυριαρχία επί όλων των νησιών, με την επιφύλαξη, όμως, της αποστρατικοποίησης, όπως προβλέπεται από τις σχετικές διατάξεις⁶².

Σε αντίρρηση των παραπάνω, από την ελληνική πλευρά προβάλλεται ότι, όσον αφορά στην περίπτωση αυτή της αποστρατικοποίησης της Λήμνου και Σαμοθράκης, αρμόδιο είναι το άρθρο 4 της ΣμβΛ '23, η οποία Σύμβαση αντικαταστάθηκε στο σύνολο της από τη συνθήκη του Μοντραί. Ότι τα νησιά υπάγονται στο σύστημα των Στενών είναι αναμφισβήτητο και για τους λόγους που αναφέραμε, διαφορετικά το καθεστώς αποστρατικοποίησής τους θα διατυπωνόταν στο άρθρο 13 της ΣΛ '23.

Επίσης, σύμφωνα με το δίκαιο των συνθηκών είναι σαφές ότι η νεότερη συνθήκη καταργεί την προηγούμενη που αφορά στο ίδιο αντικείμενο. Δεν είναι δυνατόν να ισχύουν δύο συνθήκες ταυτόχρονα. Και όπως τονίζει ο Οικονομίδης, επειδή πρόκειται για συνθήκη που αφορά σε περιορισμό κυριαρχίας, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι υπάρχει ασάφεια στο κείμενο, ερμηνεύεται συσταλτικά, δηλαδή υπέρ της λύσης που επάγεται τις ήσσονες για τους συμβαλλόμενους υποχρεώσεις⁶³. Δηλαδή πάλι θα επιλεγεί η άποψη της ολικής κατάργησης. Η κατάργηση του άρθρου 4 ΣμβΛ '23 προκύπτει με απόλυτη σαφήνεια από το προοίμιο της συνθήκης του Μοντραί, χωρίς να διατυπώνεται ρητώς σε κάποια από τις διατάξεις οι οποίες εστιάζουν στο καθεστώς των Στενών μόνο.

Τα νησιά τελούσαν υπό το καθεστώς του περιορισμού εξοπλισμού τους κατά πρώτον για να εξασφαλιστεί η ελευθερία της ναυσιπλοΐας από τα Στενά, με το να αποκλείεται κάθε πιθανότητα προσκόμματος που θα μπορούσε να αναπτυχθεί από στρατιωτική επέμβαση από κράτη τα οποία θα ήλεγχαν την είσοδο ή την έξοδο των Στενών. Κατά δεύτερο, για να εξυπηρετηθεί η προστασία της ουδετεροποιημένης περιοχής των Στενών προβλέφθηκε ο περιορισμός στον εξοπλισμό της άμεσης γειτονικής περιφέρειας. Υπό την οπτική της αμοιβαιότητας εφόσον προβλέπονται περιορισμοί σε μια περιοχή, στο ίδιο καθεστώς υπόκεινται και οι περιοχές γεωγραφικής γειννίας για την αποτελεσματικότε-

62. Βλ. Χουσεΐν Παζαρτζί, 1989, ό.π., σελ. 36.

63. Βλ. Κ. Οικονομίδης, 1999, ό.π., σελ. 82.

ρη ικανοποίηση του στόχου και την εξασφάλιση της κυριαρχικής υπόστασης των Στενών όσο τελούσαν υπό το καθεστώς της ουδετεροποίησης⁶⁴. Με την αποκατάσταση του ελέγχου των Στενών από την Τουρκία έπαψε να έχει ισχύ το καθεστώς της ουδετεροποίησης των νησιών αφού εξέλιπε ο λόγος.

Συνεπώς, από την εξέταση των προπαρασκευαστικών εργασιών, από το προοίμιο της συνθήκης Μοντραί, από τη δήλωση Αράς, από την έμπρακτη και αδιαμαρτύρητη αποδοχή, καθώς και από σημείωμα της νομικής υπηρεσίας του ΝΑΤΟ το 1986 σχετικά με την περίληψη της Λήμνου στο στρατηγικό σχεδιασμό⁶⁵, σαφώς προκύπτει η κατάργηση της αποστρατικοποίησης Λήμνου και Σαμοθράκης. Δεν είναι δυνατόν να ανάγεται η αποστρατικοποίησή τους στο άρθρο 12 της ΣΛ '23. Σε αυτήν τη διάταξη προβλέπεται η κυριαρχία όλων των νησιών, με την αντίστοιχη μνεία των επιφυλάξεων στις αντίστοιχες ειδικότερες διατάξεις περί αποστρατικοποίησης. Η αποστρατικοποίηση της Λήμνου ορίζεται στο άρθρο 4 της ΣμβΛ '23 που καταργείται με τη συνθήκη του Μοντραί. Οι αμφιβολίες λύθηκαν με τις επίσημες δηλώσεις συμπληρούμενες με την πρακτική. Περαιτέρω εμμονή στο ζήτημα αυτό οφείλεται στην αναθεωρητική τακτική της Τουρκίας που ανασύρει δεκαετίες μετά δήθεν υποχρεώσεις με στόχο να απογυμνώσει και αυτά τα νησιά κάθε αμυντικής υποδομής και να τα εξαιρέσει από την αμυντική ικανότητα ακόμη και στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ. Όπως τονίζεται, τυχόν συνέχιση της αποστρατικοποίησης για τα δύο νησιά, που ήταν αλληλένδετη με το καθεστώς των Στενών και επιβλήθηκε για να εξισορροπηθεί η αποστρατικοποίηση των τουρκικών εδαφών, θα σήμαινε ότι από πράξη προστασίας και ένδειξη αμοιβαιότητας, θα καθίστατο άδικο και αδικαιολόγητο μέτρο για την Ελλάδα σε βάρος της κυριαρχίας της⁶⁶.

10. Αλλαγή των δεδομένων και η διάσταση της ασφάλειας

Όσον αφορά στο καθεστώς αποστρατικοποίησης του άρθρου 13 ΣΛ '23: ο περιορισμός που επιβλήθηκε σε ένα περιβάλλον ειρήνης επιτέλεσε την προσωρινή εξυπηρέτηση για την εδραίωση ειρηνικού περιβάλλοντος, δεν ισχύει εκ των πραγμάτων για δεκαετίες. Οι λόγοι που την καθιέρωσαν έχουν εκλείψει, και δεν είναι δυνατόν να συνιστά μόνιμη διευθέτηση. Οι πραγματικότητες που οδήγησαν στην επιβολή της αποστρατικοποίησης έχουν ριζικά ανατραπεί.

64. Αυτή είναι η βασική επιχειρηματολογία όπως προβάλλεται από τον Χρ. Ροζάκη στο Ch. Rozakis and P. Stangos, 1987, ό.π., σελ. 117.

65. Το Ανώτατο Στρατηγείο, παρόλα αυτά, έκρινε ότι δεν πρέπει να αναμειχθεί στη διαμάχη ανάμεσα στις δύο χώρες. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1988, ό.π., σελ. 426.

66. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1988, ό.π., σελ. 440.

Οι απαιτήσεις ασφάλειας που προκαλούνται όχι μόνο από τις παραδοσιακές μορφές απειλών, όπως είναι η ένοπλη σύρραξη, αλλά και από τις σύγχρονες, όπως είναι η λαθρομετανάστευση ή η τρομοκρατία, δεν μπορούν να δικαιολογούν την αποστρατικοποίηση, ελλείψει φερέγγυου συστήματος συλλογικής ασφάλειας. Τα γεωπολιτικά δεδομένα και οι σύγχρονες απειλές έχουν μεταβληθεί και η αποστρατικοποίηση λειτουργεί πλέον ανατρεπτικά στη γεωπολιτική ισορροπία, και δεν εξασφαλίζει την αντιμετώπιση των απειλών, καθιστώντας την ασφάλεια των νησιών ευάλωτη. Ένας τέτοιος θεσμός δεν μπορεί να επιμυκύνεται ούτε να επιβιώνει αμετάβλητος.

Η Ελλάδα που ήδη από τη δεκαετία του '50 δεχόταν τις διαμαρτυρίες της Τουρκίας για τη στρατικοποίηση της Λήμνου επεξέτεινε την οχύρωση και στα υπόλοιπα νησιά. Έναντι των διαμαρτυριών της Τουρκίας η Ελλάδα δεν προέβaine σε δικαιολογήσεις ιδίως με επιχειρήματα περί μεταβολής των περιστάσεων. Το 1964 δικαιολογήθηκε ότι πρόκειται για εσφαλμένες πληροφορίες, αυτές που προέβαλε η Τουρκία στις διαμαρτυρίες της. Το 1969 το δικτατορικό καθεστώς απέναντι στις τουρκικές διαμαρτυρίες για τα έργα αμυντικής υποδομής στη Λήμνο, υπεκφεύγοντας δήλωνε ότι τηρεί απαρεγκλίτως τις υποχρεώσεις αποστρατικοποίησης και ότι τα έργα συνδέονται με υποδομή επικοινωνιών. Μόνον το 1976 ο πρωθυπουργός Κ. Καραμανλής ευθέως δήλωσε στον Τούρκο ομολόγό του ότι τα νησιά έχουν εξοπλισθεί για να αντιμετωπισθεί η τουρκική απειλή. Κύριο επιχείρημα ήταν το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, σε συνδυασμό με την ριζική μεταβολή των περιστάσεων. Τονίζοντας παράλληλα, ότι η Ελλάδα ουδέποτε παραιτήθηκε του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας. Τα δύο αυτά επιχειρήματα έχουν προβληθεί για την *de facto* κατάργηση του καθεστώτος αποστρατικοποίησης.

Η μεταβολή των γεωπολιτικών δεδομένων, ιδίως μεταπολεμικά, προσφέρει τα επιχειρήματα αποδέσμευσης από το μέτρο της αποστρατικοποίησης. Εφόσον η αποστρατικοποίηση δεν εγγυάται την εδαφική ακεραιότητα της συγκεκριμένης ζώνης, η ανάληψη των μέτρων άμυνας επιφυλάσσεται στο ενδιαφερόμενο κράτος⁶⁷. Εξάλλου είναι εμφανής η στροφή προς την ατομική ικανότητα κάθε κράτους να επιβεβαιώνει την εδαφική ακεραιότητά του με την εμπέδωση του δικαιώματος της άμυνας. Ο Χάρτης, στο κεφάλαιο VII, ενσωμάτωσε στη διάταξη του άρθρου 51 ως συμφυές το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας, ως θεμελιώδους, αυξημένης ισχύος κανόνα του διεθνούς δικαίου. Από την κατηγορία αυτή θε-

67. Βλ. Κ. Οικονομίδης, *Το Νομικό Καθεστώς των Ελληνικών Νησιών του Αιγαίου, Απάντηση σε Τουρκική Μελέτη*, Αθήνα, Γνώση, 1989, 130, στη σελ. 165.

μελιωδών αρχών προέρχεται και ο προσδιορισμός των κανόνων του αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*)⁶⁸. Η νόμιμη άμυνα συνήθως κρίνεται με τους όρους ενός κανόνα του αναγκαστικού δικαίου, χωρίς να έχει δικαστηριακά εξεταστεί η φύση του πέρα από την αναμφισβήτητη υπόστασή του ως θεμελιώδους και εθιμικού κανόνα διεθνούς δικαίου. Αποτελεί συμφυές (*inherent*) και αναφαίρετο (*inalienable*) δικαίωμα, προσδιοριστικά στοιχεία που αντιστοιχούν σε κανόνες που έχουν την ισχύ και υπεροχή του αναγκαστικού διεθνούς δικαίου (*jus cogens*)⁶⁹.

Ως συμφυές και αναφαίρετο δικαίωμα η νόμιμη άμυνα δεν μπορεί να απαλλοτριωθεί, ούτε να εμποδιστεί η άσκησή του. Υπερέχει δε από άποψη ιεράρχησης έναντι κάθε συμβατικού θεσμού. Η αποστρατικοποίηση είναι θεσμός προϊόν συμβατικού δικαίου. Η νόμιμη άμυνα είναι κανόνας αναγκαστικού δικαίου, όπως προβάλλεται από ελληνικής πλευράς⁷⁰. Όταν συγκρούεται ο θεσμός συμβατικού δικαίου με τον κανόνα αναγκαστικού δικαίου υπερισχύει ο τελευταίος⁷¹. Στο δε άρθρο 103 του Χάρτη ρητά προβλέπεται ότι οι διατάξεις του Χάρτη παραμερίζουν κάθε αντίθετη διάταξη συμβατικού δικαίου. Επιπλέον, στο άρθρο 53 της Σύμβασης της Βιέννης για το δίκαιο των συνθηκών του 1969, που ρυθμίζει τη ΣΛ '23, και που αντανακλά εθιμικό κανόνα, προβλέπεται ότι κάθε διάταξη που συγκρούεται με κανόνα αναγκαστικού δικαίου συνιστά λόγο απόλυτης ακυρότητας, αφότου ο αναγκαστικός κανόνας έχει αναδυθεί.

Η αποστρατικοποίηση με τους περιορισμούς σε εξοπλισμό και προσωπικό, στερεί ένα κράτος από την αμυντική απόκρουση μιας επίθεσης που έχει ως διακύβευμα την εδαφική ακεραιότητα. Διότι είναι αδύνατον, όσο ισχύει το καθεστώς αυτό, να προετοιμάσει την άμυνα της εδαφικής περιοχής που τελεί υπό τον περιορισμό αυτό και να ασκήσει, αν και όταν εμφανιστεί η ανάγκη, το θεμελιώδες δικαίωμα της νόμιμης άμυνας.

Η συνεχιζόμενη απειλή, διακηρυγμένη με επίσημο τρόπο, το *casus belli*, ως μια πτυχή της εξωτερικής πολιτικής της γειτονικής Τουρκίας, σε συνδυασμό με την απειλή, ως ευρύτερη αντίληψη, που έχει αναδειχθεί ως αποτέλεσμα της τουρ-

68. Βλ. I. Brownlie, 1998, ό.π., σελ. 19, Anthony Aust, *Handbook of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, σελ. 11, επίσης V. Lowe, *International Law*, Oxford, Carendon Press, 2007, σελ. 58-59.

69. Βλ. I. Brownlie, 1998, ό.π., σελ. 514-515.

70. Ο Bolukbasi θεωρεί ότι η νόμιμη άμυνα δεν συνιστά κανόνα αναγκαστικού δικαίου, βλ. 2004, ό.π., σελ. 772.

71. Βλ. και Κ. Οικονομίδη, 1999, ό.π., σελ. 114.

κικής εισβολής⁷², εγείρει το επιχείρημα περί άμυνας και δικαιολογεί την παρέκκλιση, λόγω της ανατροπής των δεδομένων ειρηνικού περιβάλλοντος, από την αποστρατικοποίηση⁷³. Το δικαίωμα της νόμιμης άμυνας κατοχυρώνει τη δυνατότητα στρατικοποίησης ως μέσο διασφάλισης της εδαφικής κυριαρχίας και ακεραιότητας⁷⁴.

Η άμυνα αφορά σε απόκρουση ένοπλης επίθεσης. Η άποψη ότι πρώτα πρέπει να εκδηλώνεται η επίθεση για να ληφθούν τα κατάλληλα για την άμυνα μέτρα, καθίσταται άνευ νοήματος. Η ερμηνεία της διάταξης του Χάρτη, όχι συντηρητικά, δηλαδή να έχει εκδηλωθεί η ένοπλη επίθεση για να ασκηθεί η νόμιμη άμυνα, πρέπει να προσαρμόζεται στις ειδικότερες συνθήκες εφαρμογής των όρων άσκησης της. Μπορεί να έχει προωθηθεί η άποψη περί προληπτικής άμυνας, με την οποία αν η επίθεση είναι άμεση και δεν αφήνει άλλα περιθώρια αντίδρασης ούτε διαβούλευσης και τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας τότε μπορεί να αποκρουσθεί η επικείμενη επίθεση πριν εκδηλωθεί· δεν είναι, όμως, ακριβώς ταυτόσημη η προπαρασκευή της άμυνας, ως προληπτικό μέτρο, με την προληπτική άμυνα, αν και ως προς το σκεπτικό της δανείζεται στοιχεία της τελευταίας. Η νόμιμη άμυνα δεν είναι δυνατόν να ασκηθεί στην απουσία ανάλογης με τον κίνδυνο προσβολής της εδαφικής ακεραιότητας προηγούμενης λήψης αμυντικών μέτρων.

Η προληπτική άμυνα έχει το στοιχείο της αυτο-διατήρησης (self-preservation) και της εκμηνδένισης του κόστους που θα προκαλέσει η επίθεση τόσο σε προσβολή της εδαφικής ακεραιότητας όσο και σε ανθρώπινα θύματα ή άλλες καταστροφές⁷⁵. Όπως δε από τα τέλη του '80 σημειώνει ο Ροζάκης, «όλη η σύγχρονη πρακτική που έχει ακολουθήσει την υιοθέτηση του Καταστατικού Χάρτη του

72. Βλ. ανάλυση τόσο για τις συνέπειες που έχει προκαλέσει στην ελληνική αντίληψη περί απειλής η τουρκική εισβολή του 1974, και στις εκατέρωθεν αντιλήψεις περί ασφάλειας που δημιουργούνται ανάμεσα σε αντίπαλα κράτη στο Αλ. Ηρακλείδης, *Άσπονδοι γείτονες, Ελλάδα-Τουρκία: Η Διένεξη του Αιγαίου*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007, σελ. 307, 346-7 και 357-8.

73. Βλ. και παρεμφερή άποψη στο Χρ. Ροζάκης, 1999, ό.π., σελ. 57. Βλ. και Κ. Οικονομίδης, 1999, ό.π., σελ. 111.

74. Βλ. και άποψη Χρ. Ροζάκη, 1988, ό.π., σελ. 438, Κ. Οικονομίδη, 1999, ό.π., σελ. 113-115.

75. Βλ. την ανάλυση στον Th. Franck, *Recourse to Force, State Action Against Threats and Armed Attacks*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, σελ. 97 επ., Th. Franck, *Fairness in International Law and Institutions*, Oxford, Oxford University Press, 1997, σελ. 266 επ., R. Higgins, *Problems and Process, International Law and how We Use It*, Oxford, Oxford University Press, 1995, σελ. 242, W. Michael Reisman, *The Quest for World Order and Human Dignity in the Twenty-First Century: Constitutive Process and Individual Commitment, General Course on Public International Law*, The Hague, 2013, σελ. 295, 297 επ.

ΟΗΕ, δείχνει πως η διεθνής κοινότητα έχει αποδώσει ένα νόημα στη νόμιμη άμυνα, τέτοιο που να επιτρέπει σε ένα κράτος να προλάβει την επιθετική ενέργεια ενός τρίτου με τα κατάλληλα μέτρα»⁷⁶. Και σε άλλο σημείο παρατηρεί ότι «προσεκτική μελέτη της πρακτικής φανερώνει ότι η ίδια η απειλή αρκεί για να κινητοποιήσει τη διαδικασία αμυντικής προφύλαξης»⁷⁷. Περαιτέρω δε υποστηρίζει ότι «αν λάβουμε υπόψη ότι η έννοια της 'προληπτικής άμυνας'⁷⁸ που έχει γίνει ευρύτερα γνωστή⁷⁹ έχει δικαιολογήσει περιστατικά προληπτικής στρατιωτικής ενέργειας και επίθεσης σε βάρος του επιτιθέμενου τότε θα αντιληφθούμε καλύτερα τον περιορισμένο χαρακτήρα των ελληνικών ενεργειών», δηλαδή, να εξοπλίσει και να ετοιμάσει την αμυντική υποδομή απέναντι στο ενδεχόμενο μιας επίθεσης σε βάρος των νησιών⁸⁰.

Πως δικαιολογούνται τα προληπτικά μέτρα; Η αναθεωρητική στάση της Τουρκίας, σε συνδυασμό με την απειλή περί *casus belli*, που ακολούθησε την εισβολή και κατοχή στην Βόρεια Κύπρο, τις συχνά επαναλαμβανόμενες επιθετικές εκδηλώσεις, καθώς και με την ανάπτυξη της Δ' Στρατιάς στα Μικρασιατικά παράλια, συνιστούν μια ριζική μεταβολή από το περιβάλλον ειρήνης, στο οποίο έπρεπε να έχει εφαρμογή η αποστρατικοποίηση. Η απειλή απαγορεύεται από το Χάρτη στο άρθρο 2(4) και συνιστά παρανομία, ανατρέποντας ριζικά τα δεδομένα πάνω στα οποία συνήφθη η ΣΛ '23, δηλαδή να διατηρηθεί το περιβάλλον ειρήνης⁸¹.

Το *casus belli* συνιστά πάγιο δόγμα εθνικής ασφάλειας της Τουρκίας. Έχει αναπτυχθεί μετά την εκδήλωση πρόθεσης της Ελλάδος να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη της στα 12νμ που είναι το ευρύτατο λόγω αποδοχής καθιερωμένο όριο, έχοντας ήδη αποκτήσει χαρακτήρα εθιμικού δικαίου. Με ακόμη πιο επίσημο τρόπο επιβεβαιώθηκε η ισχύς του δόγματος αυτού και το 1995, όταν η Ελλάδα προέβη στην επικύρωση της ισχύουσας σύμβασης του 1982 για το δίκαιο της θάλασσας, με την πρόβλεψη στον κυρωτικό νόμο περί προοπτικής

76. Βλ. Χρ. Ροζάκης, «Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις: Η Νομική Διάσταση», στο Δ. Κώνστας, Χ. Τσαρδανίδης (επιμ.), *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική, Οι Ελληνοτουρκικές Σχέσεις και το Κυπριακό Πρόβλημα*, Αθήνα, 1999, Αντ. Σάκκουλας, 21, στη σελ. 56.

77. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1999, ό.π., σελ. 56 υποσ. 86.

78. Εισαγωγικά του Ροζάκη.

79. Η διαπίστωση εν έτει 1999.

80. Βλ. Χρ. Ροζάκης, 1999, ό.π., σελ. 56-57. Ανάλογη και η άποψη Κ. Οικονομίδη, 1999, ό.π., σελ. 114.

81. Βλ. και Κ. Οικονομίδη, 1999, ό.π., σελ. 111, 114-115.

της ασκήσεως του δικαιώματος της διεύρυνσης αιγιαλίτιδας ζώνης. Η Μεγάλη Τουρκική Εθνοσυνέλευση αντιδρώντας, υιοθέτησε νόμο με τον οποίο εξουσιοδοτείται η κυβέρνηση της Τουρκίας να λάβει όλα τα ενδεδειγμένα μέτρα για να εξουδετερωθεί η άσκηση του νομίμου δικαιώματος μονομερούς καθορισμού της αιγιαλίτιδας ζώνης εκ μέρους της Ελλάδας. Η πρωτοβουλία αυτή είναι συνέχεια και επικύρωση του πρωτόλειου *casus belli* που για δεκαετίες έχει επεξεργαστεί ο στρατιωτικός μηχανισμός της Τουρκίας και καθιστά την απειλή διαρκή και πιο αξιόπιστη από πριν, αφού διευκολύνει τον πρωθυπουργό της χώρας αυτής να δράσει ακαριαία χωρίς την χρονοτριβή της κοινοβουλευτικής έγκρισης κατά το Σύνταγμά της.

Το δόγμα αυτό δεν έχει αναιρεθεί ούτε επίσημα έχει ανακληθεί με το πρόσχημα ότι αφορά σε πράξη της Βουλής και όχι της κυβέρνησης, και ότι αρμόδια για την ανάκληση είναι η πρώτη. Είναι αληθές ότι η αναφορά στο δόγμα αυτό εκ μέρους της Τουρκίας έχει βαθμιαία ατονήσει από τη δεκαετία του 2000, και μπορεί συν τω χρόνω να έχει καταστεί περισσότερο ρητορικό⁸², παρόλα αυτά η ισχύς του δεν έχει ακυρωθεί. Μετά το 1999 Τούρκοι στρατηγοί επεξηγούσαν το περιεχόμενο του δόγματος θέλοντας να καταδείξουν ότι το δόγμα αυτό σημαίνει ότι είναι η έσχατη γραμμή ανοχής απέναντι σε ενέργειες που θα αφορούσαν στην διατήρηση της ελεύθερης ναυσιπλοΐας της Τουρκίας προς το Αιγαίο⁸³. Πράγμα που σημαίνει ότι το *casus belli* μπορεί να μην συνεπάγεται απαραίτητα πόλεμο, αν η Τουρκία μπορεί να μετέλθει άλλα μέσα για να μην δεχθεί τη διεύρυνση της ελληνικής αιγιαλίτιδας ζώνης. Το δόγμα αυτό, όμως, προσφέρει κατευθύνσεις ή ενθάρρυνση πράξεων με στόχο την ακύρωση ενός νομίμου δικαιώματος, οι οποίες πράξεις ενέχουν το στοιχείο της χρήσης πίεσης αντί πειθούς ή διαβούλευσης. Μπορεί να μην συνεπάγεται οπωσδήποτε πόλεμο, αλλά ίσως θερμό επεισόδιο μικρής ή μεγάλης κλίμακας με επίκεντρο τα νησιά. Παρεμπιπτόντως, η πιθανή αμφισβήτηση του νέου εύρους αιγιαλίτιδας ζώνης θα εκτυλιχθεί στις νησιωτικές περιοχές με όλες τις πτυχές που προκαλεί μια κρίση ή ένα επεισόδιο. Επανερχόμενοι, η ίδια η σύμβαση του δικαίου της θάλασσας ως σύνολο είναι αντικρούσιμη έναντι της Τουρκίας, η οποία δεν μπορεί, με βάση τις πρόνοιες της σύμβασης, να μετέλθει βία ή απειλή χρήσης βίας, ακόμη και στην ευρύτερη έννοιά της, για την παρακώλυση στην άσκηση ενός δικαιώματος εθιμικού δικαίου, όπως είναι η μονομερής διεύρυνση της αιγιαλίτιδας ζώνης.

82. Βλ. Αλ. Ηρακλείδης, 2007, ό.π., σελ. 308.

83. Τέτοια συνέντευξη είχε κάνει ο στρατηγός Οζκιόκ το 2003 στην εφημερίδα Ελευθεροτυπία.

Μπορεί μιν το *casus belli* ως απειλή να μιν κινητοποιεί με άμεσο τρόπο την άσκηση της νόμιμης άμυνας, παρότι απαιτεί μέτρα για την παρεμπόδιση ωρίμανσής της σε επίθεση και έγκαιρη αντιμετώπισή της, συνιστά, όμως, με βεβαιότητα μεταβολή των δεδομένων και ενισχύει ένεκα απειλής το επιχείρημα περί οχύρωσης των νησιών. Και όπως σημειώσαμε, προσφέρει τη δικαιολογητική βάση για τη λύση λόγω των μεταβολών στη συνθήκη που επέβαλε την αποστρατικοποίηση· παράλληλα δε συνιστά τη νομιμοποιητική βάση λόγω της υπεροχής της άμυνας στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου για την οχύρωση των νησιών⁸⁴.

Δεν είναι, όμως, μόνο η απειλή περί *casus belli*. Το επεισόδιο των Ιμίων του 1996 κατέδειξε ότι η Τουρκία αμφισβητεί ευθέως την εδαφική κυριαρχία ελληνικών νησιών και άλλων μικρότερων νησιωτικών σχηματισμών. Μάλιστα δε στην περίπτωση των Ιμίων μια από τις δύο βραχονησίδες καταλήφθηκε επί ολίγον από Τούρκους πεζοναύτες. Και τα δύο αυτά γεγονότα με διαφορετικό βάρος συνιστούν την ουσιαστική μεταβολή στα δεδομένα γεωπολιτικής και την απειλή κατά της εδαφικής κυριαρχίας και ακεραιότητας που οδηγούν αβίαστα στο συμπέρασμα ότι η θωράκιση είναι αναγκαίο και αναλογικό μέτρο που θα εξυπηρετήσει την άμυνα σε περίπτωση επίθεσης.

Κίνδυνος προσβολής της εδαφικής ακεραιότητας μπορεί να μιν είναι άμεσος, που θα απαιτούνταν σε περίπτωση προληπτικής άμυνας, αλλά δεν θα ήταν απίθανος. Επειδή η πιθανότητα προσβολής δεν είναι μόνον υποθετική, είναι επιτρεπτή η λήψη μέτρων στα οποία περιλαμβάνεται και η προληπτική άμυνα με την αυστηρή εν προκειμένω έννοια της προπαρασκευής της. Στόχος των μέτρων είναι η ικανότητα άσκησης του αναφαίρετου δικαιώματος της νόμιμης άμυνας υπό το φως της μεταβολής των δεδομένων που ανατρέπουν το ειρηνικό περιβάλλον, το οποίο θα επαγγελλόταν η αποστρατικοποίηση. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι εάν το κράτος αναμένει η επίθεση να γίνει άμεσα και να έχει εκδηλωθεί για να τηρηθεί το γράμμα της διάταξης στο εύρος της οποίας θα αναπτυσσόταν η αμυντική υποδομή, θα έχει χαθεί το παράθυρο ευκαιρίας να διατηρηθεί αλώβητη η εδαφική κυριαρχία και να προληφθούν οι συνέπειες σε θύματα που επιφέρει ένας προοπτικός πόλεμος όσο περιορισμένος σε έκταση ή ένταση κι αν είναι⁸⁵. Το γεγονός της απειλής και της αμφισβήτησης εδαφικής κυριαρχίας ως δεδομένο που συνιστά ριζική μεταβολή των περιστάσεων

84. Βλ. Κ. Οικονομίδης, 1989, ό.π., σελ. 168.

85. Βλ. ανάλογη συζήτηση στο O. Hathaway and H. Koh, *Foundations of International Law and Politics*, New York, 2005, σελ. 376. Με την λογική ότι εάν ποτέ πραγματοποιηθεί επίθεση και

σε συνδυασμό με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο και την ανάπτυξη της Δ΄ Στρατιάς και υπό το φως της αμφισβήτησης εδαφικής κυριαρχίας με αποκορύφωμα το επεισόδιο των Ιμίων είναι λόγοι που αναντίρρητα οδηγούν την Ελλάδα στην εύλογη απόφαση να προπαρασκευάσει την άμυνά της εξοπλίζοντας τα νησιά⁸⁶. Παράλληλίζοντας, η Ιταλία, στους λόγους αποδέσμευσης από την αποστρατικοποίηση, πρόβαλε το επιχείρημα ότι η αποστρατικοποίηση συνεπάγεται περιορισμούς στο δικαίωμα και ικανότητα να υλοποιήσει την άμυνα της, όπως συμβαίνει με κάθε άλλο κράτος μέλος των ΗΕ. Η άποψη αυτή έγινε κατανοητή από τα μέλη του ΣΑ που τάχθηκαν υπέρ του αιτήματος της Ιταλίας⁸⁷.

Αν δε δεχθούμε ότι η Τουρκία απαίτησε την αποστρατικοποίηση και για λόγους εσωτερικής της ασφάλειας, η ανατροπή των δεδομένων ενισχύει το επιχείρημα σχετικά με τη λήξη της αποστρατικοποίησης, λόγω μεταβολής των συγκεκριμένων περιστάσεων. Αν και η Ελλάδα δεν έχει κινήσει ποτέ τη διαδικασία που προβλέπεται για τη λύση λόγω μεταβολής των περιστάσεων, εν τούτοις με το μονομερές εγχείρημα της στρατικοποίησης προσφεύγει σε επιχειρηματολογία και επί του άρθρου 62 της ΣΒ '69. Το επιχείρημα περί ριζικής και απρόβλεπτης μεταβολής των περιστάσεων που θεμελιώνεται στο άρθρο 62 της ΣΒ '69 υποστηρίζεται σταθερά, ιδίως από το 1974 και μετά όταν ανατράπηκαν τα δεδομένα στην ισορροπία δυνάμεων για όσους λόγους αναφέραμε παραπάνω. Τον ίδιο λόγο λύσης λόγω μεταβολής των περιστάσεων έχει προβάλλει και ο Φίλιππος Δρακίδης σε πολύ προγενέστερες του 1974 μελέτες του σε ένα διαφορετικό, όμως, πλαίσιο, επικεντρωνόμενος στο γεγονός ότι οι λόγοι επιβολής της αποστρατικοποίησης εξέλιπαν μετά το 1930 όταν οι σχέσεις των δύο χωρών ομαλοποιήθηκαν και άρα επιτελέστηκε ο σκοπός της εδραίωσης του ειρηνικού περιβάλλοντος στην περιοχή. Η Ελλάδα δεν εξαιρείται από τα κράτη εκείνα που με τον ένα ή άλλο τρόπο επιχειρούν να αποδεσμευτούν από τέτοιες υποχρεώσεις που θέτουν περιορισμούς στην εδαφική κυριαρχία.

Η αποστρατικοποίηση δεν είναι τώρα υψηλά στην ατζέντα της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής όπως ήταν στα χρόνια της έντασης. Παρόλα αυτά η Τουρκία δεν παύει, έστω και με χαμηλούς τόνους ή από ρουτίνα, να την επικαλείται ως υποχρέωση που δεν πρέπει να ξεχνιέται. Το ζήτημα αυτό θα απονευρωνόταν

ενώ η αναγκαιότητα της άμυνας θα είναι άμεση και πιεστική θα απουσιάζει στην συγκεκριμένη ζώνη η υποδομή για την άσκηση του δικαιώματος της άμυνας.

86. Την άποψη περί προπαρασκευής της άμυνας υποστηρίζει και ο Οικονομίδης, 1989, ό.π., σελ. 169-171.

87. Βλ. Ch. Ahlstrom, 1997, ό.π., σελ. 45.

σταδιακά όσο η αναζήτηση διευθέτησης των υπολοίπων εκκρεμοτήτων θα είχε αίσια έκβαση.

Όσο το ζήτημα δεν διαγράφεται από την αιζέντα, τα επιχειρήματα συνεχίζουν να διατηρούνται. Από τη μια πλευρά η ριζική μεταβολή των περιστάσεων, ως λόγος λύσης με βάση το άρθρο 62 της ΣΒ '69, όπως ορθώς επικαλείται η Ελλάδα· από την άλλη πλευρά το αναφαίρετο δικαίωμα στη νόμιμη άμυνα, που ως θεμελιώδης κανόνας διεθνούς δικαίου παραμερίζει κάθε αντίθετη συμβατική διάταξη, σύμφωνα και με το άρθρο 53 ΣΒ '69· σε συνδυασμό με τον άνευ αντικειμένου και σκοπού παρωχημένο χαρακτήρα της αποστρατικοποίησης, στοιχειοθετούν τους λόγους για τους οποίους δικαιολογείται απόλυτα η παρέκκλιση από μια υποχρέωση που έχει εκ των πραγμάτων αντικατασταθεί με τακτική ατομικής νόμιμης άμυνας. Οι λόγοι αυτοί επαρκούν για να δικαιολογηθεί ο εξοπλισμός των ανατολικών νησιών του Αιγαίου. Ο εξοπλισμός αφορά σε αποκατάσταση και έλεγχο εδαφικής κυριαρχίας, που επιτρέπει στη χώρα να ασκήσει το θεμελιώδες δικαίωμα της άμυνας, εμποδώνοντας ως θεμέλιο ενός ειρηνικού περιβάλλοντος την γεωπολιτική ισορροπία της περιοχής.

Συμπερασματικά

Η αποστρατικοποίηση που θεσπίστηκε ως υποχρέωση είναι αντικρούσιμη και έχει *de facto* τροποποιηθεί από την Ελλάδα που κάτω από άλλες συνθήκες την ανέλαβε. Από τη συνθήκη της Λωζάννης μέχρι σήμερα έχει σημειωθεί άλμα στη διεθνή αντίληψη περί ασφάλειας. Αν στις αρχές του περασμένου αιώνα η ουδετεροποίηση ή η αποστρατικοποίηση προέβλεπαν ως το μέσο της εδραίωσης περιβάλλοντος ειρήνης, τα δεδομένα με την ανάπτυξη της στρατιωτικής τεχνολογίας και η αναμφισβήτητη αξία της νόμιμης άμυνας στα κράτη θύματα επιθετικών προσβολών σε βάρος της εδαφικής ακεραιότητας ή ανθρωπίνων θυμάτων μετέβαλαν την αντίληψη προς μια κρατοκεντρική αντιμετώπιση των εκδοχών χρήσης βίας. Η αποστρατικοποίηση δεν έχει τηρηθεί σε περίοδο ένοπλης αντιπαράθεσης με αποτέλεσμα να περιέρχεται στον κίνδυνο της προσβολής της εδαφικής κυριαρχίας και ακεραιότητας της ζώνης που τελεί υπό το καθεστώς αυτό. Ιδιαίτερως δε αν η ζώνη αυτή περιορισμών αφορά σε νησιά που κείνται πλησιέστερα στις ακτές του κράτους που εκδηλώνει απειλητικές διαθέσεις με το δόγμα περί *casus belli*. Σε αυτό το πλαίσιο έδρασε και η Ελλάδα. Το καθεστώς αποστρατικοποίησης, με βάση τη ΣΛ '23 στα τέσσερα νησιά του ΒΑ Αιγαίου, έχει *de facto* τροποποιηθεί. Οι λόγοι άμυνας και ασφάλειας έχουν σαφώς υποσκελίσει το παρωχημένο καθεστώς αποστρατικοποίησης. Η πίεση που υπέστη η χώρα για να δεχθεί ως κίνηση της εποχής την αποστρατικοποίη-

ηση οδήγησε σε ένα καθεστώς επαχθές, όπως συμβαίνει με τις συνθήκες ειρήνης, και ετεροβαρές, αφού αντίστοιχη υποχρέωση δεν ανέλαβε ούτε η Τουρκία ούτε κάποια άλλη χώρα. Ακόμη και την υποχρέωση για τα Στενά η Τουρκία φρόντισε να την απαλλαγεί. Απλώς η Ελλάδα κατοχύρωσε την κυριαρχία και παράλληλα συμβιβαστικά ανέλαβε την υποχρέωση να μην οχυρώσει τα νησιά αυτά ούτε να τα χρησιμοποιεί ως ναυτικές βάσεις. Η έλλειψη αμοιβαιότητας, σε συνδυασμό με την απειλή εξ ανατολών έκανε την Ελλάδα να αναζητήσει την αφορμή για να παραμερίσει την υποχρέωση ως περιπεσούσα σε αχρησία, με βάση την επίκληση όχι μόνο της νόμιμης άμυνας αλλά και της άνισης μεταχείρισης και του επαχθούς βάρους κατά της εδαφικής ακεραιότητας των νησιών αυτών, συνδυαστικά με την ριζική μεταβολή των περιστάσεων. Η αμυντική θωράκιση δεν μπορεί να υποκατασταθεί με άλλο μέτρο. Τέλος δε, η Ελλάδα δεν διακυβεύει την πραγματικότητα που έχει διαμορφώσει μια ενέργεια με έρεισμα στο διεθνές δίκαιο, και έχει εξαιρέσει τα ζητήματα που αφορούν στη λήψη αμυντικών μέτρων από την δήλωση αποδοχής της αρμοδιότητας του ΔΔΧ.

